

תרומתו של הגרי"א הרצוג לעיצוב דמותו של יום העצמאות

ראשי פרקים

- א. צעדי בראשית - תש"ט
1. "חוק יום העצמאות" בממשלה ובכנסת
2. ההנחיות הראשונות של הרבנות הראשית
3. "היום הזה נהיית לעם!" - מהות היום
4. תפילות ההודיה
- ב. התגבשות המנהגים - תש"י-תשי"ח
1. יום העצמאות שחל בשבת - תש"י
2. יום העצמאות שחל ביום שישי - תשי"א
3. "הגדת יום העצמאות" - תשי"ב
4. יום העצמאות שחל בתענית בה"ב - תשי"ג
5. "תקון יום העצמאות" וחצי הלל - תשט"ו
6. שנת העשור: תזמורת, תספורת ונישואין - תשי"ח
- א. תזמורת ומסיבה
- ב. תספורת וגילוח
- ג. נישואין
- ג. הפלא הגדול

אחת ההחלטות החשובות, המשמעותיות והנועזות ביותר שקיבלה הרבנות הראשית מאז היווסדה, בט"ז באדר א' תרפ"א (1921), היתה ההחלטה, שהתקבלה בחודש ניסן תש"ט (1949), לפיה - יום העצמאות של מדינת ישראל החוגגת שנה לקיומה, הוא יום בעל משמעות דתית, החייב בהלל והודיה לקב"ה על תקומת המדינה לאחר אלפיים שנות גלות, ועל נס ההצלה ממות לחיים במלחמת השחרור, חובה זו היא לדורות!

בעת קבלת החלטה זו, שימש בתפקיד הרב הראשי לישראל, הרב יצחק אייזיק הלוי הרצוג [מאז י"ז בכסלו תרצ"ז (1936)]. השקפת עולמו על תהליך הגאולה בדורות האחרונים, הערך הרוחני שיש בהקמת המדינה, והחובה להיות שותפים עם האומה בכאבה ובשמחתה, אפשרה לו להוביל את המהלך הנ"ל. שותף מלא בכך היה הראשון לציון, הרב בן ציון מאיר חי עוזיאל [הוא שימש בתפקיד זה מאז י' בתמוז תרצ"ט (1939)]. שניהם תפקדו בהרמוניה מלאה ובהערכה הדדית רבה.

התקופה הראשונה, בשנת תש"ט, היתה החשובה והמכרעת מכל הבאות אחריה, בה התקבלה ההחלטה העקרונית הנ"ל. ננסה לחשוף את הרקע, השיקולים והנימוקים להחלטות שקיבלה הרבנות הראשית בנושא זה, נבחן כיצד תפקדו ומה הציעו הרבנים הראשיים כדי ליישם החלטות אלו בבתי הכנסת ובבית פנימה, תוך הבלטת תרומתו הגדולה של הרב הרצוג לעיצוב דמותו הרוחנית של יום העצמאות.

א. צעדי בראשית - תש"ט (1949)

1. "חוק יום העצמאות" בממשלה ובכנסת

הרבנות הראשית לא יכלה להתייחס ולהביע את דעתה בקשר ליום העצמאות, אלא רק לאחר קבלת ההחלטות בנדון בממשלה ובכנסת, כפי שנבאר להלן. בי"ג באדר תש"ט (1949) החליטה הממשלה - יום ה' באייר [יום ההכרזה על הקמת המדינה שנה קודם],

ייקבע כ"יום המדינה", שיוחג מדי שנה כחג לאומי רשמי.¹ החלטה זו התפרסמה בעיתונות,² והיתה ידועה לכל, גם לרבנות הראשית.³ בי"ב בניסן הביאה הממשלה את "חוק יום הקוממיות" לדיון בכנסת, שם נידון לראשונה עיצוב דמותו של היום. חברי הכנסת הפגינו אחדות כמעט מלאה, ברצון שיום זה לא יהיה יום חולין, אלא בעל צביון יהודי מסורתי כשאר חגי ישראל. בסוף היום הוחלט להעביר את ההכרעה בנדון לועדת הכנסת. מקוצר זמן, החליטה ועדה זו למסור את ארגון החג לממשלה, בתוספת הצעה החשובה לענייננו: "נשמעה בוועדה גם הצעה בקשר להכרזת החג ותוכנו, ושיתיעצו בעניין זה עם **כבוד הרבנים הראשיים**" [הדגשה שלי, ש.כ.]. לאחר יום נוסף של דיונים, קבלה הכנסת את החלטת הממשלה עם מספר שינויים.⁴

החוק, שלא קבע את דפוסי החג, העניק את ארגון אירועי החג הלאומי לדרג השלטוני הבכיר ביותר - הממשלה - שהיתה אמורה לעשות זאת בזמן קצר. הממשלה מינתה לצורך זה ועדה של 3 שרים, אך בפועל ביצעו זאת פקידים ממונים מטעמה. כדי להפיק את הטקסים, האירועים והחגיגות הוקמו "ועדת יום העצמאות" ומועצה מפקחת, שפעלו במסגרת משרד ראש הממשלה.⁵ בכ"ז בניסן פרסמה ה"ועדה הממשלתית" את תוכנית יום העצמאות, ובה לא הוזכר דבר הקשור לסדר היום בבית-הכנסת ולמנהגי הסעודה בבית, כפי שנהוג בכל חגי ישראל, שהיתה אמורה להציע הרבנות הראשית⁶ [את הסיבה לכך נבאר בהמשך]. למחרת, פרסם ראש הממשלה, דוד בן-גוריון, הוראות מיוחדות, טכניות בלבד, בדבר הפעלת שירותי תחבורה ודואר ופתיחת בתי אוכל, בתי קפה ובתי שעשועים.⁷ לא היה בכך כל תרומה ליצירת אוירת חג מסורתית בחוג המשפחה ובחוצות הערים. גם במנשר המיוחד שפרסמה הממשלה ליום העצמאות הראשון,⁸ היתה התעלמות מוחלטת מהעצמאות הרוחנית, ובלט בה חסרון שם ה' או פסוק כלשהו.⁹ כיצד הרבנים הראשיים התכוונו לרגע היסטורי זה? מה היה להם להציע ל"ועדה הממשלתית" שהוזכרה לעיל? אלו הנחיות הם הוציאו לרבנים ולציבור הרחב לקראת החג הממשמש ובא?

בפני הרב הרצוג והרב עוזיאל עמדו שאלות הלכתיות חדשות וקשות, ששום רב בארץ ובגולה לא התמודד אתן. היה עליהם לקבל החלטות בעלות משמעות עצומה, וזאת, פחות מחודש ימים לפני יום העצמאות הראשון של המדינה הקרב ובא. כאן יכלה הרבנות הראשית להגשים לפחות חלק מחזונה - לעצב את דמותה הרוחנית של מדינת היהודים,

¹ החלטה זו התקבלה בניגוד להצעתו של ראש הממשלה, דוד בן-גוריון - לקבוע את יום החג לפי התאריך הלועזי, ראה: תרשומת ישיבות הממשלה הראשונה, כרך כ, תש"ט, עמ' 33-35.

² דבר, ט"ז באדר תש"ט; הצפה, י"ז באדר תש"ט.

³ בי"ז בכסלו תש"ח החליטה מועצת הרבנות הראשית, על פי הצעתו של הרב הרצוג, שיום כ"ט בנובמבר, ליל י"ז בכסלו תש"ח, שבו התקבלה באו"ם ההחלטה ההיסטורית בדבר הקמת מדינה יהודית בארץ-ישראל, יהיה יום הודיה ושמחה לדורות! לאחר ההחלטה שיש להודות ולהלל בה' באייר, יום הקמת המדינה, נשתכחה החלטה זו.

⁴ על כל הנ"ל, ראה: חברי הכנסת, כרך I, ירושלים-תל-אביב, עמ' 349-357.

⁵ מ' עזריהו, פולחני מדינה: חגיגות העצמאות והנצחת הנפלים 1948-1956, תל-אביב תשנ"ה, עמ' 37-39.

⁶ הארץ ודבר, כ"ח בניסן תש"ט.

⁷ ילקוט הפרסומים, תש"ט, עמ' 248.

⁸ שם, עמ' 265; הארץ, ה' באייר תש"ט.

⁹ המבשר, ה' באייר תש"ט.

בנתינת גושפנקא הלכתית-דתית לחג חדש בישראל - דבר שלא עשתה שום רבנות לפניו מאז חורבן בית שני! בימי בית שני תיקנו חז"ל וקבעו ימי מועד, שאסור להתענות ולהספיד בהם, כזכר לאירועים מיוחדים, הצלחות וניצחונות; אך עם חורבן הבית והגלות הארוכה רובם בטלו ונשכחו.¹⁰ למרות זאת, היו קהילות בגולה שחגגו "פורים שני" על נס הצלה מפרעות הגויים.¹¹ והנה כעת, לאחר התגשמות [אפילו חלקית], של הפלא הגדול - חזרת העם היהודי לארצו מארבע קצוות תבל לאחר שנות גלות והשפלה - יש אפשרות להחזיר "עטרה ליושנה", לקבוע לדורות חג בעל אופי דתי, יום העצמאות של המדינה היהודית המתחדשת בארץ האבות.

ליצירת "יש מאין" זו נתלו מספר שאלות שדרשו את פתרונן המיידי:

1. האם בסמכותה של הרבנות הראשית לקבוע בזמן הזה יום טוב לדורות? אם כן - האם בכוחה לחייב בכך גם את הקהילות היהודיות בתפוצות?
2. האם יש משמעות דתית לאירוע היסטורי חד פעמי כהקמת מדינה יהודית, אפילו אם היא לא מתנהלת על פי תורת ישראל וראשיה אינם שומרים תורה ומצוות?
3. האם ראוי מבחינה הלכתית להצטרף להחלטת הכנסת, לקבוע דווקא את יום ה' באייר כיום חג, לכאורה היה מקום לקבוע את יום סיום מלחמת השחרור?
4. אלו קטעי תפילה יעטרו יום זה - האם מותר לומר בו הלל, עם או בלי ברכה?
5. האם ניתן לחבר ולתקן תפילות חדשות ליום חגיגי זה, כדי שיבטאו טוב יותר את רחשי הלב?
6. האם בכוחו של יום העצמאות לבטל את אמירת ה"תחנון" בתפילה, את אמירת הסליחות שנהוג לומר בימי בה"ב [לאחר חג הפסח], ואת מנהגי האבלות של ימי ספירת העומר [להימנע משמיעת מוזיקה, תספורת, גילוח ונישואין]?

על הפן ההלכתי, והדעות המחייבות והשוללות נכתבה ספרות הלכתית רחבה,¹² וכאן נדון יותר בפן ההיסטורי הקשור בשאלות אלו, בשיקולים, בהתלבטויות ובאופן קבלת ההחלטות של הרב הרצוג, עמיתו הרב עוזיאל ומועצת הרבנות הראשית, שהובילו לעיצוב דמותו הרוחנית של יום העצמאות, ולקביעת סדר התפילות הנאמרות בו עד עצם היום הזה.

2. ההנחיות הראשונות של הרבנות הראשית

כדי להחליט על הנפת דגל ועל אופי ותוכן החגיגות אין צורך בהסכמה לאומית, אפשר לעשות זאת ע"י ועדה מארגנת. לעומת זאת, כדי להחליט על מתן אופי דתי לחג שנקבע על

¹⁰ על מועדי בית שני הנזכרים במגילת תענית, ראה: ר"י תבורי, **מועדי ישראל בתקופת המשנה והתלמוד**, ירושלים תשנ"ה, עמ' 322-307.

¹¹ ראה: שו"ת **חתם סופר** יו"ד סי' רלג; שו"ת **חיים שאל** ח"ב סי' יא; י"ד אייזענשטיין, **אוצר ישראל** ח עמ' 215-217; ר"מ סליי, 'יום העצמאות כהמשך לפורים הקהילות', **ארשת** ד (ניסן תשד"ם) עמ' 34-31.

¹² על המקורות ההלכתיים והמאמרים של המחייבים והשוללים, ראה: נ' רקובר, **הלכות יום העצמאות ויום ירושלים**, ירושלים תשמ"ה; א"ב פישר, מעבדות לחירות ממות לחיים מחושך לאור גדול: הלכות יום העצמאות ויום ירושלים, ישיבת ההסדר ראשון לציון תשס"ח; ר"א אדרי, שחר אהללך, ירושלים תשס"ח. וראה עוד: נ' רקובר, **אוצר המשפט**; ר"י תבורי, **קריית ספר**, מוסף לכרך סד (תשנ"ב-תשנ"ג), עמ' 204-205 [רשימה ביבליוגרפית].

ידי הרשות הלא-דתית, ולקובעו כיום טוב לדורות עם סדרי תפילה ומנהגים חדשים, יש צורך בסמכות הלכתית עליונה ומקובלת שתתייעץ ותקבל את הסכמת כלל רבני ישראל. הרב הרצוג והרב עוזיאל הבינו, שהרבנות הראשית, כסמכות ההלכתית העליונה של המדינה הצעירה, היא זו שחייבת לקבל את ההחלטה בנדון.

המסמך הראשון שמצאתי בעניין זה, הוא מכתב ששלחו הרב הרצוג והרב עוזיאל, בח' בניסן תש"ט (1949), לחברי מועצת הרבנות הראשית המורחבת - 3 שבועות מיום פרסום החלטת הממשלה לקבוע את ה' באייר כיום חג! - וכך הם כתבו:

המפנה היסודי שחל בחמלת ה' עלינו להצלתנו ולפדות נפשנו עם הכרזת עצמאותנו בארץ, מחייב אותנו לקיים ולקבל עלינו לדורות את **יום הכרזת מדינת ישראל, הוא יום ה' באייר שבכל שנה ליום שמחה של אתחלתא דגאולה לכלל ישראל**, ולהוציא את היום שבו נעשה הנס הגדול הזה מכלל מנהגי האבלות של ימי ספירת העומר, עם מתן הוראות לתפילת הודיה ודרשות מעין המאורע בבתי הכנסת **בתפילת מנחה** [הדגשות שלי - ש.כ.].¹³

נראה, שההכנות לחג הפסח הקשו על כינוס חברי המועצה לירושלים לדיון מעמיק בנושא, לכן הרבנים הראשיים ביקשו לקבל מיידית את הסכמתם, כדי להספיק להוציא בזמן כרוז והודעה לציבור הרחב. יש לשים לב:

1. יום ההכרזה על הקמת המדינה - ה' באייר - נתפס כבר אז על ידי הרבנים הראשיים כ"**אתחלתא דגאולה**".¹⁴ נקודה עקרונית זו הניעה אותם בכל פעילותם בקשר ליום זה, למרות שלא כל חברי המועצה הסכימו להשקפת עולם זו.
2. החג חייב להיקבע לדורות ולכלל ישראל, אף לאלו בתפוצות, ללא התניה מה יהיה אופייה הרוחני של המדינה בשנים הבאות, וכמה תורה ומצוות יקיימו תושביה בעתיד [התקווה היתה שהמדינה תשתלב בחזון הנביאים].
3. כדי שגדולתו ואופיו הרוחני המיוחד של יום העצמאות - כיום בו חל מפנה גדול בתולדות עם ישראל - יובלט גם בפרהסיא, ברשות הרבים, סברו הרבנים הראשיים שיש לבטל את מנהגי האבלות הנהוגים בתקופה זו, ימי ספירת העומר. נושא זה יעמוד במרכזו של ויכוח סוער במשך שנים רבות.
4. הרבנים הראשיים לא הציעו לחברי המועצה סדר תפילה מיוחד ומפורט, בשלב זה הם

¹³. גנוז המדינה, 8562/651.

¹⁴. בנאומו בבית-הכנסת "ישרון" בירושלים בליל יום העצמאות השני, אמר הרב הרצוג: "הקמת מדינת ישראל בארץ האבות והנביאים, אחרי חורבן נורא ואיום בן אלפיים שנה, ועם גמר השמדת שליש האומה בידי רשעי הגויים - הפלא הגדול הלזה הוא יותר מאתחלתא דגאולה לישראל. הוא התחלת תיקון העוול העולמי כנגד האמור שהאנושות כולה כל כך חייבת לה (ליהדות)... זה ראשית צמיחת תיקון העולם כולו, אשר עליו ניבאו נביאנו זה שלושת אלפים שנה" (י' גולדשילג, שנה בשנה, תש"ן, עמ' 450-451; וראה עוד: הצפה והארץ, ז' באייר תש"י). הוא חזר על דברים אלו גם בשנת העשור למדינה (הצפה, ג' באייר תשי"ח). וראה מאמרו: 'הקמת מדינה קודם ביאת המשיח', ספר הציונות הדתית, א, ירושלים תשל"ז, עמ' 60-71; תחומין, ד (תשמ"ג), עמ' 13-24; (א' ורהפטיג - עורך), תחוקה לישראל על פי התורה, א, ירושלים תשמ"ט, עמ' 121-133, 210. בספרו (ר"ש שפירא - עורך), פסקים וכתבים, ב, ירושלים תשמ"ט, סי' קה, עמ' תפ, דחה הרב הרצוג את הסתייגות החרדים מלראות בהקמת המדינה "אתחלתא דגאולה". וראה: י' אחיטוב, 'לבטיו ההלכתיים של הרב הראשי יצחק הלוי הרצוג בעשור הראשון לתקומת ישראל', בתוך: מ' בראון (עורך), אתגר הריבונות: יצירה והגות בעשור הראשון למדינה, ירושלים תשנ"ט, עמ' 191-213.

התכווננו רק לחגיגות יתר, דווקא בתפילת מנחה!

לא מצאתי כל מסמך שילמד מה השיבו חברי המועצה, יתכן והתשובות נתנו בטלפון. לעומת זאת, מצאתי כרוז [המודפס במכונת כתיבה ללא תאריך], שהכניסה הרבנות הראשית עבור הציבור הרחב: "בידיעת המועצה המורחבת ולשכות הרבנות בארץ", לקראת "יום המדינה" [עדיין לא נקבע השם הרשמי של החג]. ההנחיות שנתנה הרבנות הראשית היו הפעם יותר מפורטות:

1. אין אומרים "תחנון" בשחרית ובמנחה, ואין מספידים ביום זה.
2. **בתפילת מנחה:** לפני "אשרי", בעת פתיחת ארון הקודש, נושא הש"ץ תפילת אזכרה לעילוי נשמות חיילי צה"ל שנפלו במלחמה. אחרי חזרת הש"ץ, **הלל ללא הברכות לפני ולאחריו**, והרבנים דורשים מעניין היום.
3. יש להרבות בצדקה לעניים כמו בפורים.
4. מרבים בסעודות בשילוב זמירות ושירי קודש של משוררים כריה"ל, בין מנה למנה, ופרקי תהילים: ל, קמד, קמו, קמט, קן.¹⁵
5. לסעודות אלו יש דין של סעודת מצווה.

ממסמך זה ניתן ללמוד מספר פרטים חשובים:

1. אין כל התייחסות לתפילה בליל החג.
2. אמירת ההלל נקבעה לתפילת מנחה - דבר שלא נהוג בשום חג! אני משער, שהנחייה מפתיעה זו נבעה מהרצון לאפשר גם לעובדים במשך היום להשתתף בתפילה החגיגית אחר הצהריים. יש לשים לב, שבשלב הזה עדיין לא היתה ודאות שהכנסת תחליט על יום שבתון מלא ביום זה [כפי שאכן הוחלט בי"ג בניסן, כפי שהזכרנו לעיל], כך שתהיה אפשרות לקיים את תפילת ההודיה ברוב עם בתפילת שחרית [ואכן, בהמשך הנחיה זו תשונה בהתאם להחלטת הכנסת].
3. אין כל התייחסות למנהגי האבלות הנהוגים בימי ספירת העומר.
5. נעשה כאן ניסיון לשוות ליום זה סטטוס הלכתי בדומה לחגי דרבנן - חנוכה ופורים.
6. יש פירוט מדויק אלו פרקי תהילים שאותם יש לומר בסעודת החג.

כרוז זה, כנראה, לא פורסם ברבים. בי"א בניסן התפרסמה בעיתונות ידיעה קצרה ומפתיעה בשמה של הרבנות הראשית, וזאת, מבלי להמתין להחלטה הרשמית של הכנסת, שהתכנסה לדיון בנושא זה רק למחרת. וכך נכתב בה:

"יום המדינה" ה' אייר שחל בימי הספירה, שלפי דיני ישראל נוהגים בהם אבלות, יהא דינו **כיום ל"ג בעומר**, ולפי החלטת הרבנות הראשית **יותר כל השמחות, חגיגות נישואין תספורת וכו'** [הדגשות שלי - ש.כ.].¹⁶

ידיעה זו שמחה רבים, שהעריכו מאד את פועלה של הרבנות הראשית, עד שהיה מי שהגדירה כך: "פסק הלכה זה הוא מאורע בחייה של תורה. הוא מוכיח באיזו מידה היהדות התורנית וסמכותה הגבוהה ביותר, הרבנות הראשית, תופסת את המאורע של יום הקמת

¹⁵. ארכיון הרב הרצוג, תיק "כרוזים וקול קורא של הרבנות הראשית".

¹⁶. הצפה, י"א בניסן תש"ט. לפי עיתון החרות מתאריך זה, הוראות אלו הועברו גם לרבנים בכל תפוצות הגולה.

המדינה".¹⁷ אך השמחה לא ארכה זמן רב, כנראה שלהחלטה גורפת ונועזת זו - השוואה מוחלטת לל"ג בעומר - קמו מתנגדים בתוך המועצה ומחוצה לה, בעיקר בציבור החרדי. בביטאונה של אגודת ישראל, לאחר בירור ברבנות הראשית של תל-אביב ואחר כך אצל הרב הרצוג, נמסר - ידיעה זו אינה מדויקת והעניין עדיין נתון בדיון. הובעה שם הדרישה, שלפני ההכרעה הסופית תתקבל חוות דעתם והסכמתם של כל רבני ארץ-ישראל ורבני הגולה, כדי למנוע פילוג ביהדות שומרת התורה וחילול ה'.¹⁸ דבר זה לא נעשה מקוצר זמן, ומתוך ידיעה ברורה שהסכמה כללית לא תינתן. הרב הרצוג והרב עוזיאל סברו, שלרבנות הראשית, בהיותה המוסד ההלכתי העליון במדינה, יש סמכות להחליט בעצמה בנושא זה, למרות שהוא בעל משמעות כה גדולה לכל הציבור על פלגיו השונים, בארץ ובתפוצות.

מועצת הרבנות הראשית המורחבת התכנסה לדיון דחוף רק ב"ח בניסן, חול המועד פסח [בדרך כלל לא התקיימו ישיבות בחול המועד!]. מעיון בפרוטוקול הישיבה מתברר, שהיתה נסיגה מההחלטה הנ"ל, תוך הבהרה - שכשירושלים העתיקה תחזור לריבונות ישראל, תדון הרבנות הראשית האם יש לבטל ביום זה את מנהגי האבלות בימי הספירה. לגבי אופיו החגיגי של היום וסדר תפילת הוהדיה בו הוחלט:

- א. אין אומרים "תחנון" ביום זה.
- ב. בתפילת שחרית אומרים הלל ללא ברכה, עורכים אזכרה לחללי מלחמת השחרור ו"מי שברך" למדינה.
- ג. מרבית בסעודה וזמרה ונותנים מתנות לאביונים.¹⁹

אם כן, חל כאן שינוי עקרוני, את ההלל [ללא הברכות] והאזכרה לחיילי צה"ל יש לומר בתפילת שחרית, ויש הוספה חשובה - ה"תפילה לשלום המדינה".²⁰ כאשר הוראות אלו

¹⁷ שי"ן, 'דינו של יום המדינה', הצפה, י"ב בניסן תש"ט.

¹⁸ המבשר, י"ג בניסן תש"ט. גם הצפה מי"ב בניסן אישר ידיעה זו.

¹⁹ בישיבה חשובה זו השתתפו: הרבנים הראשיים, רבה הראשי של תל-אביב, הרב איסר יהודה אונטרמן, ורבה הראשי של פתח-תקוה, הרב ראובן כ"ץ (ארכיון הרבנות הראשית, תיק יום העצמאות). הודעה קצרה על ישיבה זו התפרסמה רק אחרי חג הפסח בהצפה, המשקיף, הבקר, כ"ג בניסן תש"ט; קול תורה, ת-ו (שבט-אדר תש"ט) עמ' כד. בישיבת מועצת הרבנות הראשית, בכ"ה בניסן תשל"ד (1974), נמסר, שבתחילה המועצה החליטה פה אחד לומר הלל בברכה, וכאשר הגיע הרב כ"ץ והביע את התנגדותו לאמירת הברכה, הרב הרצוג קיבל את דעתו. יתכן שהכוונה לאותה ישיבה.

²⁰ בעניינה של תפילה זו ראה מאמרו של י' רפל בספר זה. [תפילה זו, התפרסמה לראשונה בעיתונות באמצע חודש אלול תש"ח, ראה: הצפה, ט"ז באלול תש"ח; הארץ, י"ז באלול תש"ח; קול תורה, אדר ב'-אלול תש"ח, עמ' כא; הפרדס, כג'א (תשרי תש"ט), עמ' 8; ההד, טבת תש"ט, עמ' י'. בהצפה, שם, יש תוספת חשובה: "כדאי לציין, שעל פי הזמנת הרב הראשי הגר"א הרצוג, השתתף הסופר ש"י עגנון אף הוא בניסוח התפילה". על תפילה זו ומחברת, ראה: י' רפל, במאמרו בספר זה וכן עמודים, 621 (אייר תשנ"ח), עמ' 13-11 ומקור ראשון, י"ט באלול תשס"ח [הנ"ל הוכיח, שאת התפילה הזו חיבר הרב הרצוג. נציין, שהרב הרצוג כתב בהדפוס, א (שבט תשי"ז), עמ' 3, מפורשות: "ת"ל זכינו לכך שבמדינת ישראל, שהיא כמו שכיניתינו בנוסח התפילה שיסדתי 'ראשית צמיחת גאולתנו', יש..."]; רח"ד הלוי, תולדותיו ומפעלו הספרותי של מרן הרב ב"צ מ"ח עוזיאל, ירושלים תשל"ט, עמ' 19-18 [שם מובאת תפילה זו כתפילה שחברה ע"י הרב עוזיאל]; ד' תמר, מעריב, ב' באייר ו' בתמוז תשד"ס, הצפה, י"ח בתמוז תשמ"ט, ט' באייר תש"ן, כ"ו בשבט וי"ז באייר תשנ"ה, ג' בחשוון תשנ"ו, כ"ב באב תשנ"ח [הנ"ל טען, שתפילה זו חברה ע"י ש"י עגנון]; מ' חובב, הצפה, ד' בתשרי תשנ"ו, ט"ו באב תשנ"ח; ג' שטראוס, שמעתין, 104-105 (סיון-אלול תשנ"א), עמ' 88-83; י' כהן, מספרא לספרא, 43 (טבת תשנ"ג), עמ' 114-99; ר"י נבון, יש"ע ימינו, 40 (ניסן תשנ"ד), עמ' 123-109 [=עטורי כהנים, 124 (אייר תשנ"ה), עמ' 14-6]; ר"י זולדן, הצפה, ב' באייר תשנ"ד, יש"ע ימינו, 42 (תשרי תשנ"ה), עמ' 123-112; א' יעיר, הצפה, ג' באייר תשנ"ה; י' כהן, עמודים, 597 (אייר תשנ"ו), עמ' 196-194; ד' לאור, חיי עגנון, ירושלים תשנ"ח, עמ' 408-406; א' ארנד, פרקי מחקר ליום העצמאות, ירושלים תשנ"ח, עמ' 200-176; ע' אלדר, הארץ, ד' אייר תשנ"ט; הנ"ל,

התפרסמו בעיתונות, שוב חל שינוי: ה"תפילה לשלום המדינה" הושמטה; את האזכרה לחללי צה"ל יש לקיים בתפילת מנחה, ונוספה הדגשה - לסעודת היום יש דין של סעודת מצוה. בנוגע לנישואין ותספורת ביום זה: "תדון הרבנות הראשית כאשר ירושלים עיר קודשנו העתיקה והחדשה כאחת תוחזר לישראל".²¹

ההוראות לעיל כלליות ומעטות מדי מכדי לשוות לבית-הכנסת אווירת חג מיוחדת. ואכן, בל' בניסן התפרסם בעיתונות סדר מפורט של "תפילה והודיה ביום העצמאות",²² שעיקרו:

בתפילת ערבית:

מתלבשים בבגדי חג; פותחים את התפילה באמירת שלושה פרקי תהילים פסוק בפסוק: קז, צז, צח [מזמורים מ"קבלת שבת" - תוקן לאומרם מפני הגאולה מצד יום שכולו שבת], ואמירת חמישה בתים מ"לכה דודי" בהשמטת הפזמון.²⁴ לאחר תפילת ערבית ופתיחת הארון, אומרים: "שמע ישראל" [קבלת עול מלכות שמים]; "ה' הוא האלוקים" שלוש פעמים [להבדיל מ"סילוק שכינה" ביום הכיפורים, בו אומרים זאת שבע פעמים]; "וכי תבאו מלחמה" (במדבר י, ט-י);²⁵ "יהי רצון מלפניך... כשם שזכינו לאתחלתא דגאולה כן נזכה לשמוע קול שופרו של משיח"; "מי שעשה נסים לאבותינו ולנו" [מברכת החודש]; תקיעת שופר - תרועה גדולה; ברכת "שהחיינו" בשם ובמלכות - הש"ץ מסיים

הדאר, יב (י"ד אייר תשנ"ט), עמ' 12-13; ר"ש סוקניק, כוננה עלינו: בעניין התפילה לשלום המדינה, ירושלים תשס"ו; הנ"ל שמעתין, 172 (בהדפסה); י' שלג, הארץ, א' באייר תשס"ח; מחזור ליום הכיפורים, בהוצאת האנציקלופדיה התלמודית, ירושלים תשס"ח.

²¹ הצפה, כ"ג בניסן תש"ט.

²² הצפה, ל' בניסן תש"ט. "סדר" זה התפרסם שם גם בב' וג' באייר תחת הכותרת "מילואים להוראות הרבנות הראשית לארץ ישראל", מבלי להזכיר את ההנחיות המקוריות שלה מכ"ג בניסן; וכן העולם, ו' באייר תש"ט, עמ' 459.

²³ מפרק ק"ז למדו חז"ל על ארבעה החייבים להודות לקב"ה על הצלתם (ברכות נד, ב), והוא רומז על מהותו של היום, ראה: המאירי על פרק זה, וביתר ביאור, ר"א שפירא, שיחות יום העצמאות התשל"ט שנאמרו ביישיבת "מרכז הרב", ירושלים (חש"ד), עמ' 19-13; הנ"ל, 'דבר ה' זה הקץ', בתוך: מ' אריאלי (עורך), נשמה של שבת, חברון תשנ"ט, עמ' 273-277; הנ"ל, 'הודו לה' כי טוב', בתוך: ש' רו (עורך), קובץ הציונות הדתית, ירושלים תשנ"ט, עמ' 25-34; הנ"ל, מקולות מים רבים, ירושלים תש"ס, עמ' 9-16; ר"י בן נון, 'מזמור יום עצמאותנו', בתוך: ר"י שביב (עורך), חזון למועד, ירושלים תשמ"ח, עמ' 97-99 [= עלון שבות, ד/ז (ז אייר תשל"ג), עמ' 12-14]; הנ"ל, הצפה, ד' באייר תשנ"ז, ג' באייר תשנ"ח; הנ"ל, נס קיבוץ גלויות: מיציאת מצרים עד מדינת ישראל: הלכות ומאמרים לפסח, מקראה ושיר ליום העצמאות, ירושלים תשס"ח; י"א אפרתי, בשדה חמד, ה-ו (אדר-ניסן תשכ"ד), עמ' 275-288; י' זולדן, אמונת עתיד, 28 (ניסן-אייר תשנ"ט), עמ' 5-7; הנ"ל, דף שבעי, אוניברסיטת בר-אילן, מס' 340 (פר' אמור תש"ס), עמ' 2-5: על פרק צ"ח, ראה: רח"ד הלוי, הצפה, כ"ו באייר תשנ"א, כ"ג באייר תשנ"ז.

²⁴ בסדר התפילות וההודיות שהוציא משרד הדתות משנת תשי"א (1951), הודפסו רק 3 בתים [ללא "מקדש מלך" ו"התנערי"], ופזמון חזון "זה היום" במקום הפזמון "לכה דודי".

²⁵ פסוקים אלו נבחרו על פי דברי האבן עזרא שם, שיש לקבוע יום שמחה לאחר ניצחון על אויב, ראה: ר"מ פוגלמן, 'ימי שמחה והודיה', הצפה, ב' באייר תשל"ג; רש"י כהן, בתוך: ר"י שביב (עורך), אישי מועד, ירושלים תדש"מ, עמ' 16-17; ר"י אהרנברג, שו"ת דבר יהושע ב, בני-ברק תשנ"ח, סי' צ [= קול תורה, ה-ו (שבט-אדר תש"ט), עמ' ג-ו - שם, ז-ח (ניסן-אייר תש"ט), עמ' ג-ה]. לא צוין אם יש לקרוא פסוקים אלו בטעמי מקרא.

בקול רם והציבור עונה אמן; "לשנה הבאה"; "שיר המעלות בשוב ה'".
לאחר התפילה - סעודת מצווה חגיגית עם הדלקת נרות, שירים ותשבחות.

בתפילת שחרית:

במידת האפשר עורכים רק מנין אחד, בשעה הקבועה לתפילה בשבתות וימים טובים. אחרי תפילת שמונה עשרה - אומרים: "אנחנו חייבים להודות... ונאמר לפנינו שירה חדשה הללויה" [מההגדה של פסח, לפני ההלל]; **הלל שלם ללא ברכות**; קריאה בהפטרה [ללא ברכות] "עוד היום בנוב"²⁶; ברכת "הנותן תשועה" לנשיא ולמשלה; "מי שברך" לנשיא הרבנות הראשית וגדולי התורה בכל אתר; דרשת הרב; עריכת "זכור" לחללי השואה ולחללי מלחמת השחרור, במיוחד לנופלים ב"גוש עציון" [ביום השנה הראשון לנפילתם - ש.כ.]; "אב הרחמים"; לא אומרים "למנצח"; "אני מאמין". לאחר התפילה יש לקיים סעודת מצווה חגיגית.

בסדר זה נעשה ניסיון לשלב קטעי תפילה המוכרים לציבור מקבלת שבת, ברכת החודש, הגדה של פסח, ראש השנה, תפילת נעילה ביום הכיפורים וחנוכה. דווקא קטעי תפילה אלו נבחרו, כדי שהם יקרינו על החג החדש מאוירת ימי מועד אלו, ויבהירו למתפללים, שיום זה מבטא רק את "אתחלתא דגאולה", ויש להמשיך להאמין בביאת המשיח. בסדר זה בכוונה אין ברכות, כדי לא להיכנס לספק באמירת שם ה'.

מהודעה זו שהתפרסמה תחת שמה של הרבנות הראשית, היה ניתן להבין שהיא זו שקבעה את סדר התפילות הנ"ל, אך לא כך היו פני הדברים! גילינו ומצאנו, שרבנים מ"חבר הרבנים של הפועל המזרחי" הם שערכו סדר תפילה זה.²⁸ רבני ה"חבר" לא הסתפקו בהנחיות שפרסמה הרבנות הראשית לאחר חג הפסח. הציפייה היתה לסדר תפילה מיוחד וחגיגי יותר, שיתאים לגדולת היום. לכן הם התכנסו בתל-אביב, בכ"ז בניסן, כדי לקבוע נוסח חגיגי ואחיד לתפילות היום ומנהגיו, שימנע מריבות וויכוחים בבתי-הכנסת. במכתב אל הרבנות הראשית הם ביקשו, שהיא תסמוך את ידה על סדר התפילה שהם הציעו, כסדר יום קבוע לכל הציבור בארץ. במידה וקוצר הזמן לא יאפשר דיון וקבלת החלטה בנידון, הם מסתפקים בהסכמת הרבנים הראשיים לאשרה כתוכנית רשות, כך שהרבנים המקומיים יוכלו לפרסמה במקומם.

²⁶ בסוגריים נכתב רק, שזו הפטרת שמיני של פסח בחוץ לארץ (ישעיהו י, לב - סוף פרק יב), וכך מופיע בסידורים אחדים. אך ב"סדר התפילות וההודיות" שהוציא משרד הדתות משנת תשי"א (1951), הודפסו רק הפסוקים מישעיהו י, לב-יא, יב, וכן הדבר בסידור של הקיבוץ הדתי, ובשנתון שנה בשנה של "היכל שלמה" משנת תשל"ה (1975) ואילך. על ביאור הפטרה זו ויחסה ליום העצמאות, ראה: ר"י יעקבסון, חזון המקרא, ב, תל-אביב (חש"ד), עמ' 288-300; י' קיל, מעינות: יום העצמאות, ירושלים תשכ"ט, עמ' 63-73; ר"א אורנשטיין, הנאום והדרוש: מועדים, בני ברק (חש"ד), עמ' 303-305; רי"ד לרנר, הפטרה וגמרא: וחינושים בהפטרות השנה, ירושלים תשנ"ז, עמ' 179-181; י' רוזנסון, חגי ישראל וארץ ישראל, ירושלים תשנ"ז, עמ' 285-289; הנ"ל, 'הצלה לאומית ותכליתה - עיון בהפטרות יום העצמאות', דרך אפרתה, ח (תשנ"ט), עמ' 7-21; מ' כ"ץ, שם, עמ' 26-27.

²⁷ ראה: ר"ש ישראלי, הרבנות והמדינה, ירושלים תשס"א, עמ' 111.
²⁸ ארכיון הציונות הדתית, פ"מ 644; הבקר, ג' באייר תש"ט; חבר הרבנים של המזרחי והפועל המזרחי בישראל, מחצית היובל: דו"ח מעשי מוגש לכינוס הארצי העשירי, כ"ה-כ"ו באייר תשל"ג, עמ' 19. "חבר הרבנים" נוסד בחודש אב תש"ח (1948).

רבה של כפר הרא"ה, הרב שאול ישראלי, ושכנו, הרב משה צבי נריה, ראש ישיבת בני עקיבא במקום, הם, כנראה, שהציעו את עיקרו של סדר התפילה הנ"ל. הרב ישראלי [הרב טכורש והרב] ²⁹ נפגש למחרת בירושלים עם הרב עוזיאל, כדי לקבל את הסכמתו להצעת ה"חבר". הרב עוזיאל מחק על הטופס המקורי שהוגש לעיונו, מספר קטעים, והם: "הריני מוכן ומזומן לשמוע קול שופר ביום עצמאות ישראל"; "תקע בשופר גדול לחרותנו... ברוך מקבץ נידחי עמו ישראל"; הברכה בשם ומלכות "שעשה לנו נסים בימים ההם ובזמן הזה"; קריאה בתורה לשלושה עולים בספר דברים ל, א-כ. הרב ישראלי הוסיף בכתב ידו שני קטעי תפילה שיש להוסיף לסדר היום: בתפילת ערבית - "מי שעשה נסים לאבותינו ולנו" וכו' [מברכת החודש, ומישהו אחר הוסיף את הפסוקים: "וכי תבאו מלחמה" וכו']. ובתפילת שחרית - "אנחנו חייבים" [מההגדה של פסח לפני אמירת ההלל], ³⁰ [ההוספות בסוגריים הם שלי - ש.כ.].

לאחר שהנוסח תוקן והושלם, הוא נשלח לפרסום בעיתונות [כפי שפרטנו לעיל]. בעיון בו, תוך השוואתו לנוסח המקורי, מתברר: ההוראה לשיר את "שיר המעלות" במנגינת "התקוה" בסוף תפילת ערבית, הושמטה [ומשום מה נשכחה ה"תפילה לשלום המדינה"!], ונוספו: ההפטרה "עוד היום בנוב", והערה חשובה: "הסדר של התפילות והברכות אינו מעכב, והרשות בידי הרב מרא דאתרא להקדים או לאחר לפי צורך המקום. אפשר, כמו כן, להוסיף ממנהגות ופסוקי מקראות שנהגו בהם ישראל בצבור בימי שמחה, כגון: הקפות בספר תורה מסביב לבימה. בפסוקי דזימרה: פרקי 'למנצח' כמו בהושענא רבא."

מסתבר, שגם הערה זו נוספה על ידי הרב עוזיאל או בדיעתו, מטרתה לאפשר לכל רב לפעול כהבנתו, וזאת בניגוד לכוונת הרב ישראלי וחבריו לחייב נוסח אחיד. ההוספות נלקחו, כנראה, מסדר התפילה השונה (!), שתיקן חבר מועצת הרבנות הראשית המורחבת ורבה הראשי של תל-אביב, הרב א"י אונטרמן, שבדודאי היה בסוד העניינים, עבור בתי הכנסת שבעיר. המיוחד בסדר שהוא קבע - **בתפילת ערבית**: "מזמור שיר חנוכת הבית"; "אתה הראית לדעת" והקפה אחת עם ספרי התורה; "תפילה לשלום המדינה". **בתפילת שחרית**: הפטרת פרשת נצבים. **בתפילת מנחה (!)**: חרוזים מ"לכה דודי"; "מי שעשה נסים"; "עוד היום בנוב"; "שמע ישראל" ו"ברוך שם כבוד מלכותו"; "ה' הוא האלוקים"; תקיעה גדולה. סביר להניח, ש"סדר" זה היה ידוע גם לרב עוזיאל. ³¹

בסוף סדר התפילה שהתפרסם בעיתונות, בל' בניסן, הופיעה הערה נוספת שעליה חתום הרב עוזיאל: "עיינתי בסדר היום, המהווה פירוש נאות להחלטת הרבנות הראשית, לכן מסכים לקיימו בתוספת הסכמת הרבנות המקומית" [את ההערה הזו הוא כתב על הטופס המקורי שהביא הרב ישראלי לעיונו]. הערות אלו פתחו פתח לעריכת נוסח תפילה שונה, כפי שאכן נהג הרב אונטרמן בתל-אביב. חלק מהרבנים לא הסכימו לכל הכלול בו, בעיקר

²⁹ על פי יומנו האישי של הרב עוזיאל, כ"ח בניסן תש"ח, ארכיון רבנות.

³⁰ חלק מהטופס המקורי עם התיקונים של הרב עוזיאל, פורסם ע"י ר' ישראל שריר בספרו: **גאון בתורה ובמידות**, ירושלים תשנ"ט, עמ' 82. ראה עוד: ר' האס (עורך), ישראל במדינתו, ירושלים תשנ"ח, עמ' 152-154; מ' כ"ץ, **דרך אפרתה ח (תשנ"ט)**, עמ' 27-23.

³¹ ראה: **הצפה**, ד' באייר תש"ט.

לא לברכת "שהחיינו", שהרב עוזיאל הסכים להשאירה.³² אם הרבנות הראשית היתה חתומה על סדר תפילה זה ללא הערות אלו, יתכן והוא היה מתקבל ביתר קלות. הרב הרצוג יצא לאחר חג הפסח לארה"ב בשליחות "המגבית המאוחדת",³³ לכן הוא לא יכל להביע את דעתו על הנוסח הנ"ל. הרב עוזיאל נאלץ לקבל לבדו את האחריות לנוסח התפילה ליום החג הראשון, מבלי להביאו, מקוצר זמן, לאישור מועצת הרבנות הראשית.

סדר התפילות הגיע באיחור לרבני הארץ, מה עוד שהם לא היו חייבים לנהוג על פיו. לאחר שנים חשף הרב אונטרמן מספר פרטים חשובים הנחוצים להשלמת התמונה הכללית.³⁴

1. הוא עצמו השתתף בישיבה עם הרבנים הראשיים [בחול המועד פסח תש"ט (1949)], בה נקבע שיש לומר הלל **ללא ברכה**. הנימוק ההלכתי שניתן לכך היה זה: בחנוכה ובפורים, שניתקנו לזכר נסים שנעשו לישראל, מברכים על מצוות היום - הדלקת נרות וקריאת מגילה - ולא על חשיבות היום. לכן, אם אחד נמצא בדרך ואין לו נרות או מגילה, אין הוא מברך על עצם היום. אם לגבי ימים אלו, מסתפקים הפוסקים אם יש לברך במקרים הנ"ל, כל שכן ביום העצמאות, שאין בו מצוה מעשית, יש ספק אם מותר לברך רק על חשיבות היום. עם זאת, היו רבנים שסברו, שיש לברך על ההלל בגלל השמחה שיש בחג זה.³⁵
2. התקנה - לקרוא כהפטרת היום את הפרק "עוד היום בנוב" - היא תקנתו שלו, והנימוק לה: זוהי ההפטרה של אחרון של פסח בחוץ לארץ, והואיל ובארץ ישראל אין אחרון של פסח, לכן מתאים לקרוא פרק זה - המדבר על המשיח - דווקא ביום העצמאות.
3. התפילה המיוחדת שהורכבה מפסוקים שונים, הוכנה על ידי רבנים צעירים על דעת הרבנות הראשית [לעיל הוכחנו, שהיו אלה רבנים מ"חבר הרבנים של הפועל המזרחי"].

³² ראה: איש ישראל, הצפה, ט' באייר תש"ט. לאחר החג, הבהיר הרב עוזיאל לשאלת רב מצפת: חובה לברך ביום זה ברכת "שהחיינו" בשם ובמלכות, כהודיה לקב"ה על הנסים שאירעו ביום זה [ראה בדבריו בסעיף הבא], כמו שמברכים על נס של רבים [שו"ע או"ח ריח, א], ויושבי הארץ נחשבים ככלל ישראל. רק על ידי ברכה זו נדע, אנו ובנינו לדורות עולם, שיד ה' עשתה זאת, וחגיגת ההודיה על כך תהיה מתוך קדושה בשם ובמלכות. ועוד, ביום זה ניצל היישוב בארץ ממצור ורעב, ויש לברך על כך, כדין הודיה על ירידת גשמים [שם רכא, ב]. לעומת זאת, על ההלל יהיה ניתן לברך רק כשהגאולה תהיה שלימה - כשירושלים תאוחד מחדש, תיפסק המלחמה עם אויבינו ויבנה המקדש. כך שלמעשה, ברכת "שהחיינו" משלימה ברכה זו. תשובה חשובה זו נדפסה בשו"ת משפטי עוזיאל, מהדורה תליתא, או"ח, כרך ח, סי' כג.

³³ הדאר, ל' בניסן תש"ט; הפרדס, כח/א (אייר תש"ט), עמ' 2-3.

³⁴ הצפה, ב' באייר תשכ"ג.

³⁵ בישיבת מועצת הרבנות הראשית, בח' בטבת תשכ"ח (1968), גילה הרב אונטרמן, שהיה אז הרב הראשי, שהוא היה בעד אמירת הלל בברכה, אך הוא קיבל את דעתו של הרב הרצוג, שחשש מפילוג בעולם התורה והתחשב בדעתם של הרבנים החרדים. באותה ישיבה היצר הרב שאול ישראלי על שהרבנות הראשית לא הכריזה בשנה הראשונה על יום העצמאות כחג ממש (פרוטוקול הישיבה, ארכיון הרבנות הראשית). עוד ביאר הרב אונטרמן, שהרבנות הראשית החליטה, שיש לומר הלל ללא ברכה ואין לומר ברכת "שהחיינו", כי המלחמה היתה אז בעיצומה והיו בה אבידות קשות, ראה: ר"א פיצ'ניק, 'זכר למלחמת המגן והתשועה', בתוך: חזון למועד, ירושלים תשמ"ח, עמ' 133 [= שנה בשנה, תשמ"ט, עמ' 236]. גם רבה הראשי של רמת-גן, הרב מ"י אושפיזאי, העיד, שהרב הרצוג, הרב עוזיאל והרב מ' ראטה סברו שיש לומר הלל בברכה, אך כדי לא להרבות במחלוקת הם נמנעו מכך, ראה מאמרו: 'הלל וברכתו ביום העצמאות', אור המזרח, קל-קלא (ניסן-תמוז תשמ"ח), עמ' 247. וכך מסר גם הרב הראשי, הרב יצחק נסים, למשלחת הקיבוץ הדתי, ראה: ר"ש אבינור, באהבה ובאמונה, ירושלים תש"ס, עמ' 312.

4. היתה מחשבה להתיר עריכת חתונות ביום העצמאות כמו בל"ג בעומר [כפי שכתבנו לעיל]. הרב אונטרמן נפגש בעניין זה עם גדול פוסקי ההלכה בעולם החרדי, ה"חזון איש" [הרב א"י קרליץ]. מאחר והוא התנגד לכך, הכל קיבלו את דעתו ורעיון זה נגנז.³⁶

5. כמה אדמו"רים [בעיקר מבית רוז'ין] נהגו לבוא בקביעות לתפילות החגיגות של יום העצמאות, שהתקיימו בבית הכנסת הגדול בתל-אביב, והשתתפו גם בריקודים עם הציבור הרחב.³⁷

3. "היום הזה נהיית לעם!" - מהות היום

כדי שהציבור הדתי יקבל את החלטת הרבנות הראשית, להצטרף להחלטת הכנסת לקבוע את יום ה' באייר כיום חג, היה צורך להסביר, מבחינה הלכתית ואמונית, את החשיבות הגדולה לדורות דווקא של יום ה' באייר תש"ח - יום שבו לכאורה לא היה כל ניצחון, אדרבא, למחרת פרצו צבאות ערב כדי להכחיד את המדינה שזה עתה נולדה. כפי שהזכרנו לעיל, הרב הרצוג היה באותה העת בארצות הברית, לכן הרב עוזיאל נטל על עצמו משימה חשובה זו. הוא פרסם מנשר מיוחד לכבוד יום העצמאות הראשון למדינה, ואלו עיקרי דבריו [ההדגשות שלי - ש.כ.]:

...דבר זה ראוי לאמרו ביום זה, הוא יום הכרזת מדינתנו העצמאית מדינת ישראל

- "היום הזה נהיית לעם לה' אלקיך"! כי ביום הזה התפרקנו מעול שעבוד מלכות זרה בצורה מאנדטורית בארץ ישראל שרצתה להחניק אותנו עד מוות, ומאימת מלחמת ממלכות שמסביבנו שדימו לשעבדנו שעבוד עולם. הכרזה נועזת זאת, שלא האמינו לה כל מלכי ארץ, עשתה את כל עם ישראל, שבארץ ובתפוצות, לעם עצמאי וריבוני בארצו ובכל משטרי חייו, נתנה אומץ וגבורה לצבאות ה', הם צבאות ישראל במלחמת גאולתו כאריות והצליחו נגד כל הקמים עלינו מסביב, והיא אשר פתחה שערי ארץ לפני עם ישראל מכל פזורי הגולה אל ארץ נחלת ה', והיא אשר נתנה לעם ישראל את מקומו המכובד בין כל העמים...יום זה, הוא יום טוב לישראל היושב בארצו ובכל תפוצות פזוריו לדורותינו ולדורות עולם, להודות לה' חסדו ולהגיד בקול זמרה וצהלה הלל ותהלה - "זה היום עשה ה' נגילה ונשמחה בו".³⁸

דברים מרוממים אלו של הרב עוזיאל, מבהירים כמה נקודות חשובות ויסודיות בהבנת מהות היום. לדעתו, התוקף ההלכתי וחשיבותו של יום העצמאות - שנקבע דווקא לה'

³⁶ ש' כהן (עורך), פאר הדור, ד, בני ברק תש"ל, עמ' רמג כתב, ששאלת הרב אונטרמן התייחסה לחיילים המקבלים חופשה ביום זה, ואז יש באפשרותם לחוג את נישואיהם.

³⁷ ראה: הצפה, ה' באייר תש"ט; ו' באייר תש"י; ה' באייר תשי"א. וראה עוד: ר"י תמר, עלי תמר, ירושלמי זרעים, ב, תל-אביב תש"מ, עמ' טט; הליכות 12 (י"ג בתמוז תשכ"א), עמ' 37; שם 16 (בין המצרים תשכ"ב), עמ' 22.

³⁸ הצפה והבקר, ה' באייר תש"ט. דברים אלו נדפסו במכמני עוזיאל, ח"ב עמ' שכט [= ר"ש פדרבוש (עורך), תורה ומלוכה, ירושלים תשכ"א, עמ' 169; רמ"צ נריה, סדר התפילות ליום העצמאות, ירושלים תשל"ח, עמ' 11-12]. וראה עוד על גדולת היום: שם, עמ' שכא-שכד, תצה-תצט; שם, ח"ג, עמ' תקפב; שם, ח"ה, עמ' תרכא, תרלח. ובספרו הגיוני עוזיאל, ירושלים תשי"ג, עמ' קפז-קפו. ביום זה שלח הרב עוזיאל מברקי ברכה לראש הממשלה, דוד בן-גוריון, ולשר הדתות, הרב י"ל פישמן, ובהם בירך אותם לרגל יום העצמאות הראשון למדינת ישראל, גנוז המדינה, 886/4.ב.

- באייר³⁹ - נובעים מהסיבות הבאות:
1. פריקת עול שיעבוד מלכויות וקבלת ריבונות על ארץ-ישראל, יחד עם סיום שלטון המנדט הבריטי בארץ בחצות ליל אותה שבת.⁴⁰
 2. בניצחון במלחמה הקשה שהתנהלה בארץ, של מעטים מול רבים, היתה הצלה ממות לחיים ומסכנת כליה.⁴¹
 3. האומץ שהיה למנהיגי האומה [כנציגי ציבור ולא כפרטים], להכריז על הקמת המדינה באותו היום [למרות הסיכון הרב שהיה בכך], הפך את עם ישראל - גם את אלו שבתפוצות - לעם עצמאי וריבוני.⁴²
 4. ביום זה נפתחו שערי הארץ לעלייה חופשית של יהודים לארץ אבותם, במיוחד לניצולי השואה, ובכך יש מעין סיום הגלות.⁴³

³⁹ הרב עובדיה הדאיה כתב בספרו שו"ת ישכיל עבדי ו, ירושלים תשי"ט, סי' י' ס"ק ח, שהיה צריך לקבוע את יום העצמאות דווקא ביום שביתת הנשק, כי אז יצאו ישראל עטורי ניצחון. בכל אופן הוא התיר לומר בה' באייר הלל ללא ברכה לאחר התפילה. רבה של נתניה, הרב דוד שלוש, סבר שהיה צריך לקבוע את החג בג' בסיון - היום בו החלה ההפוגה הראשונה במלחמת השחרור - ואת ההלל יש לומר בדילוג, ראה: שו"ת חמדה גנוזה, ירושלים תשל"ו, סי' כא. וראה עוד: ר"י אהרנברג, שו"ת דבר יהושע ב, בני ברק תשנ"ח, סי' צא [=קול תורה, ט-י (סיון-תמוז תשי"ב)], עמ' ד.

⁴⁰ וכך כתב גם לרב קהילת הספרדים בלוס אנג'לס בארה"ב (גנוך המדינה, 4/886פ). וכן כתבו: הרב מ' ראטה, בספרו שו"ת קול מבשר א, ירושלים תשל"ג, סי' כא: "ויפה כיוונו המנהיגים שקבעו את היום הזה דווקא, אשר בו היה עיקר הנס שיצאנו מעבדות לחירות ע"י הכרזת העצמאות, ואלמלא נעשית ההכרזה באותו היום והיתה נדחית ליום אחר אז הינו מאחרים את המועד ולא הינו משיגים את ההכרזה וההסכמה של המעצמות הגדולות שבאומות העולם, כידוע, ונס זה משך אחריו גם את הנס השני של ההצלה ממות לחיים הן במלחמתנו נגד הערביים בא"י והן הצלת יהודי הגולה מיד אויביהם במקומות מגוריהם שעלו לא"י, ובא ע"י כך הנס השלישי של קיבוץ גלויות!"; הרב ש' גורן הדגיש בספרו תורת השבת והמועד, ירושלים תשמ"ב, עמ' 436, 441, שביום זה יצאו אחרוני הבריטים את הארץ וקבלנו ריבונות על הארץ; הנ"ל, הצפה, ב' באייר תשל"ד; הרב נ"צ פרדימן בספרו שו"ת נצר מטעי, תל-אביב תשי"ד, סי' לו; הרב ש"י כהן בספרו שי כהן, ב' ירושלים תשנ"ז, עמ' תקד-תקיד ולעיל, הערה 25; ר"י אריאל, סידור המקדש, ב' ירושלים תשנ"ט, עמ' 523-529; ר"ש דוד, אסופת שאלות ותשובות בהלכות יום העצמאות, עפולה תש"ס, עמ' ט-יז. הרב איסר יהודה אונטרמן [פנים אל פנים, 671 (כ"ח) אייר תשל"ב, עמ' 4-3] הדגיש, שמיום זה ניתנה האפשרות לקיים בארץ חיים דתיים כהבתנו.

⁴¹ וכך כתב גם במכתב תשובה לקהילת ג'רבה, בי"ג בסיון תשי"ב (1952). המכתב נדפס בתחומין יג (תשנ"ב-ג), עמ' 124 ובמכמני עזריאל, ח"ה, עמ' תרלח. וכן כתבו: שו"ת נצר מטעי, שם; ר"מ ראטה (בהערה הקודמת); ר"י גרשוני, בתוך: ר"ש פדרבוש (עורך), תורה ומלוכה, ירושלים תשכ"א, עמ' 180-192 [=קול צופיד, ירושלים תש"ם, עמ' רמו-רנח]; רמ"צ נריה, צניף מלוכה, כפר הרא"ה תשנ"ב, עמ' 119; ר"י תמר, עלי תמר, ירושלמי מועד, א, תשנ"ב, עמ' שט [הוא דחה את הטענה שאין לומר הלל ביום זה כי זו רק "אתחלתא דגאולה"]; רש"י כהן (לעיל, בהערה הקודמת). רמ"י ליב זק"ש [שנה בשנה, תשכ"ז, עמ' 113] כתב: "ויום העצמאות שכאמור אינו בעיקר על נס ההצלה אלא השחרור, נחוג הוא דווקא באותו יום שבו התחילה המלחמה הרשמית, ודווקא על יום זה שמחתנו הגדולה שיצאנו למלחמה ולא להגנה מן המחתרת כבשנים קדמוניות". וראה עוד: הנ"ל, תחומין, יד (תשנ"ד), עמ' 375-376.

⁴² וכך סבר גם הרב צ"י קוק, ראה בספרו לנתיבות ישראל, א, ירושלים תשכ"ז, עמ' 178-179 [=הצפה, ה' באייר תשי"ב]; אור לנתיבות, ירושלים תשמ"ט, עמ' צ-צא; דף לתרבות יהודית, 208 (כסלו תשנ"ה), עמ' 13-14; בתוך: י' קיל, ישראל וגאולתו, ירושלים תשל"ה, עמ' 241-242; ר' שריד (עורך), גואל ישראל, רמת גן תשנ"ח, עמ' 295].

⁴³ וכן כתבו: שו"ת ישכיל עבדי, שם, ס"ק ד; ר"מ ראטה, שו"ת קול מבשר, א, ירושלים תשל"ג, סי' כא; ש"צ הרמן, ארץ ישראל ובעיותיה באורם של חכמינו ז"ל, בני-ברק תש"ן, סי' לה עמ' קעד. הרב ש' ישראלי הדגיש בספריו ארץ חמדה, תל-אביב תשי"ז, ספר א שער א, סי' ו' עמ' ל-לג; חוות בנימין, ג, ירושלים תשנ"ב, סי' יג [=הרבנות והמדינה, ירושלים תשס"א, עמ' 276-275], שביום זה פקע כוח השבועה "שלא יעלו בחומה" (כתובות קיא, א), ובכך החלטת האו"ם [מכ"ט בנובמבר תש"ח] הפכה לעובדה מוחלטת, ושבה מצות ישוב ארץ-ישראל לקדמותה [וכן כתב בתחומין, י (תשמ"ט), עמ' 50]. והוסיף, שהשמחה בחג לא נפגמת בגלל המצב הרוחני הירוד במדינה, אך זו הסיבה לדעתו - שאין לברך על ההלל ביום זה, ראה: דעות, ב (תמוז-אב תשי"ז), עמ' 42. וראה עוד בדבריו: 'תשובה לצעיר נבון', ניב המדרשה, חורף תשכ"ד,

5. עם ישראל קיבל מקום מכובד במשפחת העמים, לאחר שנות השפלה בגלות הארוכה והשוואה הנוראית בסופה.⁴⁴
6. יום העצמאות הוא יום חג השייך גם ליהודי התפוצות, כי מאותו היום יש באפשרותם לעלות לארץ בכל עת שיחפצו, במיוחד בעת צרה.⁴⁵
7. יום העצמאות הוא יום טוב לדורות!⁴⁶

דברים מרוממים אלו נכתבו על ידי הרב עוזיאל כבר בכ"ח בניסן, אך משום מה הם התפרסמו בעיתונות באיחור רב, רק בה' באייר בבוקר! אם הם היו מתפרסמים מספר ימים קודם, היה בהם כדי לרומם את רוח הציבור הרחב, ולהבהיר לכל, לפני תפילות ההודיה, את גדולת היום. על מינשר זה היה חתום הרב עוזיאל, ולא הרבנות הראשית, והוא למעשה היווה משקל נגד למנשר שפרסמה הממשלה, שבו היתה התעלמות גמורה מהמידם הרוחני-דתי של היום.

רבים מיהודי ארצות הברית רצו לדעת מהי דעתו של הרב הרצוג, ששהה שם באותה העת, על מהות וגדולת היום. הוא הסכים לפרסמה רק בעיתון "הדואר",⁴⁷ בשל היותו העיתון העברי היחיד בארצות הברית. אלו היו עיקרי דבריו:

על יום העצמאות קורא אני: "זה היום אשר עשה ה' נגילה ונשמחה בו". כבר דרשו רבותינו ז"ל: "איני יודע במי נשמח, אם בו ביום או בו, בהקב"ה, כבר בא שלמה ופירש: נגילה ונשמחה בכך - בכך בהקב"ה, בכך בתורתך, בכך ביראתך, בכך בישועתך".

עמ' מג-מז [= התורה והמדינה, עמ' 284-288]; הנ"ל, ברקאי, ב (תשמ"ה), עמ' 213-216 [= שנה בשנה, תשנ"ח, עמ' 177-181]; הנ"ל, זה היום עשה ה', ירושלים תשנ"ח, עמ' נט-סד.

⁴⁴ וכך סבר גם הרב הרצוג, הביא את דבריו רמ"צ נריה, סדר התפילות ליום העצמאות, ירושלים תשל"ח, עמ' 7, 10; ר' שריד, גואל ישראל, רמת גן תשנ"ח, עמ' 17-18 [על דברי הרב הרצוג לגבי הקמת המדינה כהצלה לגוף ולנשמת האומה אחרי השואה, ראה: התורה והמדינה, ז-ח (תשט"ו-תשי"ז), עמ' ט, ובספרו (א' ורהפטיג-עורר), תחוקה לישראל על פי התורה, א, ירושלים תשמ"ט, עמ' 210; ר"ע הדאיה, שו"ת ישכיל עבדי, שם, ס"ק ה; ר"ע גלזר, 'חגיגת יום העצמאות במדינה ובגולה', הדרום, מ"ה (תשרי תשל"ח), עמ' 24. במכתב תשובה (נדפס במכמני עוזיאל, ח"ה, עמ' תרלח), נתן הרב עוזיאל טעם נוסף: לולא עזרת ה' בנצחון במלחמה, כל קהילות ישראל בארצות ערב היו בסכנה. לדעת הרב י"ד סולוביצ'יק: "הקמתה של מדינת ישראל זהו - קידוש השם הגדול ביותר!" הצפה, כ"ו בניסן תשי"ד. וראה עוד: הנ"ל, בסוד היחיד והיחד, ירושלים תשל"ו, עמ' 362-354. לדעתו, הקמת המדינה נתנה קצת כבוד וגאווה ליהודים, בפרט לאחר השואה, והצילה רבים משמד והתבוללות, לכן היה מותר לסכן את חיילי צה"ל עבור הקמתה, וזאת, בניגוד לדעתו של האדמו"ר מסטמיר, ראה: ר"צ שכטר, נפש הרב, ירושלים תשנ"ד, עמ' צח.

⁴⁵ וכך סבר גם הרב הרצוג (לעיל, בתחילת ההערה הקודמת), עמ' 7. הרב מ"י זק"ש [שנה בשנה, תשכ"ז, עמ' 114] כתב טעם נוסף לכך: ארץ ישראל, שהובטחה לכל בני ישראל באשר הם, הוחזרה לעם ישראל; ר"ע הדאיה, שו"ת ישכיל עבדי, שם, ס"ק ד-ה, הוסיף: מרגע זה כל יהודי קיבל חשיבות וכבוד בעיני שכניו הגויים. לדעת הרב ש' גורן, תושבי ארץ ישראל הם הנקראים "קהל", לכן נס גדול שאירע להם, נחשב הדבר כאילו זוהי הצלת וגאולת העם כולו, לכן גם על יהודי התפוצות להודות על כך, ראה: תורת המועדים, ירושלים תשנ"ו, עמ' 625; הנ"ל, ביטאון חמד, אביב תשמ"א, עמ' 24. וראה עוד בעניין זה: כלביא שכן: אסופת מאמרים בנושא ימי זכרון וגאולה, אור עציון תשס"ג, כי עין בעין יראו, ירושלים תשס"ד.

⁴⁶ י' שריר, חתנו של הרב ש' ישראל, מסר לי, שהוא שמע מחותנו, שהחלטת הרבנות הראשית היתה - לומר הלל רק בשנה הראשונה, ולקיים בשנה הבאה דיון נוסף אם להמשיך בכך, וזאת, בגלל המצב המדיני שלא היה יציב. דיון על כך התקיים, כנראה, באדר ב' תשי"א (1951). וראה עוד על מהות היום: כלביא שכן: אסופת מאמרים בנושא ימי זכרון וגאולה, אור עציון תשס"ג; כי עין בעין יראו, ירושלים תשס"ד.

⁴⁷ הדברים התפרסמו בגיליון מיוחד לכבוד יום העצמאות הראשון של מדינת ישראל, ועד עתה הם לא התפרסמו במקום אחר.

אם כי גדול הוא היום הזה מאד מאד, מהבחינה הלאומית ההיסטורית - יום עצמאות ישראל הראשון מאז כשל נסיונו לתקומת ישראל ביד שמעון בר כוכבא - וזכאים אנו לשמוח בו ביום, הלא עוד יותר נשגב ונאדר, ונורא הוד - ושיא ושגב לו - מבחינת הערכים הנצחיים, שכן הוא מהווה את תחילת מילוי דבר אלקים ביד נביאיו, שכן הוא פותח פתח, אם כי עדיין צר וקטן, העתיד להתרחב לפתח עולם למילוי יעודי הנביאים לישראל ולעמים כולם בציון ומציון, כחזון ישעיהו בן אמוץ ומיכה המורשתי, וכמרוםז כבר בתורת משה איש האלקים: אראנו ולא מרחוק, אשורנו מקרוב, נגילה ונשמחה בך!

4. תפילות הוהדיה

תפילות הוהדיה חגיגות התקיימו בליל החג בכל רחבי הארץ, בתי-הכנסת היו מלאים באלפי מתפללים.⁴⁸ טקס מיוחד התקיים בירושלים, שאותו ארגנו הרבנות הצבאית, השרות הדתי בצה"ל ומשרד הדתות. אירוע זה נפתח בטקס הוהדיה "לתקומת ישראל ושיבת הארון משדה המערכה לירושלים". תהלוכה מיוחדת של רבנים צבאיים וחיילים נעה, כאשר בראשה נראו למרחוק שני ספרי תורה, סמל ענקי של מדינת ישראל, דגל מלכות - שעליו נכתבו כל שמות מלכי יהודה - דגל המדינה ודגלי 12 השבטים. רבבות חוגגים ליוו את התהלוכה בשירה וריקודים ברחובות העיר עד בית-הכנסת "ישרון",⁴⁹ שם התכנסו אלפים לתפילת הוהדיה. התפילה נפתחה בפתיחת ארון הקודש על ידי הרב עוזיאל, שענד על בגדו את אות הכבוד מזהב שקיבל ביום הכתרתו ל"ראשון לציון". לאחר תפילת ערבית חגיגית קרא הרב הצבאי הראשי, הרב שלמה גורונצ'יק [גורן],⁵⁰ את "דבר התקומה". היתה זו

⁴⁸. הצפה והארץ, ו' באייר תש"ט; העולם, י"ג באייר תש"ט, עמ' 487-489.

⁴⁹. ההד, ט (סיון תש"ט), עמ' יד-טו; הצפה, ו' באייר תש"ט; ג' גרדי, פרקי חיים של חלוצי דתי, ב, תל-אביב תשל"ט, עמ' 216-212. התוכנית המקורית של המצעד מצויה בגנזך הציונות הדתית, תיק "טקס הוהדיה לתקומת המדינה-תש"ט". בהצפה, ז' באייר תש"ט ציינו את התרועמות של עיתון על המשמר: כיצד הרבנות הצבאית ומשרד הדתות הצליחו לתפוס מקום כה מרכזי בחגיגות בירושלים. התהלוכה עברה דרך שכונת רוממה בכניסה לעיר, שם התקיימה הנחת אבן פינה לגל-עד לזכר חללי ירושלים במלחמה. הרב עוזיאל, שישב על בימת הכבוד, נאם לכבוד המאורע.

⁵⁰. הרב גורן התבקש לעבור לפני התיבה, את התפילה הוא פתח בברכת "שהחיינו", הגבאים הביעו התנגדות חריפה לכך. הם נרגעו רק לאחר שהוא הראה להם את גופייתו החדשה, בתוספת הסבר: אם על גופיה חדשה שלובש כל יחיד חובה לברך "שהחיינו", כלל ישראל שקיבל מדינה חדשה על אחת כמה וכמה (על פי א' יעיר, עמודים, 582, כסלו-טבת תשנ"ה, עמ' 84. לעומת זאת, בספרו ונטעמים על אדמתם, ירושלים תשנ"ח, עמ' 35 הוא כתב, שהרב גורן רק התפלל שם. מהרבנית צ' גורן שמעתי, שהרב גורן לא היה ש"ץ, אלא רק בירך ברכת "שהחיינו" בקול רם. אישרו לי זאת שלישי של הרב גורן באותם הימים, מר א' אביצדק, וכן הרב מ' פירון [לימים הרב הראשי לצה"ל] שעמד לידו. בישיבת מועצת הרבנות הראשית המורחבת, בי"ז באדר ב' תשי"א (1951), הביע הרב הרצוג את מורת רוחו מאחד שבירך בשנה הראשונה ברכת "שהחיינו" שלא ברצון חכמים (פרוטוקול הישיבה, ארכיון הרבנות הראשית). כאשר עלה שר הדתות, הרב י"ל פישמן, ובירך על דעת עצמו ברכת "שהחיינו", קם רעש בציבור. אמר על כך ראש ישיבת "מרכז הרב", הרב י"מ חרל"פ: אם לובשים בגד חדש - צריך לברך "שהחיינו"; האם יש להסס אם לברך ברכה זו לאחר שזכינו אחרי שנות אלפיים לריבונות ישראל ומדינה עצמאית?! ראה: ר"א פיצ'ניק, איחוד בתי הכנסת בישראל, ניסן תשל"ג, עמ' 30-31. [יתכן שהכוונה לברכת הרב פישמן בשנת תש"י (1950), בבית הכנסת "ישרון" בירושלים, כאשר הרבנים הראשיים נכחו במקום, ראה: הצפה, ז' באייר תש"י]. עדות נוספת על דעתו של הרב חרל"פ בנידון, ראה: מ' אליאב (עורך), זה היום, תל-אביב תשי"ד, עמ' 64.

מגילת קלף שעליה נכתבה תפילה מיוחדת, שחבורה במיוחד ליום העצמאות הראשון.⁵¹ הרב עוזיאל נאם בענייני דיומא. הוקראו הפסוקים "וכי תבאו מלחמה" (במדבר י, ט-י) ו"עוד היום בנוב" (ישעיהו י-יב), ונערכה תפילת אזכרה לחללי מלחמת השחרור. סדר זה שונה במעט ממה שהרבנות הראשית עצמה הציעה לציבור [ראה לעיל].⁵²

למחרת, בשעות הבוקר, התקיים מצעד צבאי מרשים בירושלים. על בימת הכבוד ישב גם הרב עוזיאל. מצעד זה"ל הגדול, שתוכנן לצעוד בתל-אביב, בוטל בגלל הדוחק הרב והתפרצות הקהל העצום לרחובות.⁵³ הרב הרצוג היה הנואם המרכזי באסיפת המונים לכבוד יום העצמאות, שהתקיימה במדיסון סקוור גארדן שבניו-יורק, נאומו בפני 200 אלף איש השאיר רושם עז על השומעים.⁵⁴

ב. התגבשות המנהגים - תש"י-תשי"ח (1950-1958)

בתקופה השנייה הלכה והתגבשה דמותו הרוחנית של יום העצמאות ונקבעו דפוסי החג הקיימים עד עצם היום הזה. יום העצמאות חל בתקופה זו בזמנים מיוחדים, דבר שהיווה אתגר הלכתי חשוב לרבנות הראשית. התעוררו שאלות ובעיות חדשות, והיה צורך לפתורן מבעוד מועד. לחלק מהן התעוררה הרבנות הראשית בעצמה, ולחלק מהשאלות היא התייחסה רק לאחר פנייה מבחוץ. גם כאן היתה לרב הרצוג תרומה מכרעת. כוח חדשנותו ותעוזתו באו לידי ביטוי, כפי שנפרט להלן.

1. יום העצמאות שחל בשבת - תש"י (1950)

לקראת יום העצמאות השני היה לרבנות הראשית כבר יותר זמן להתכונן. בכ"ח בשבט תש"י (1950), שלח רבו של כפר הרא"ה, הרב שאול ישראלי, מכתב אל הרב הרצוג והרב עוזיאל, בו הוא הפנה את תשומת לבם, שבשנה זו יום העצמאות יחול בשבת, לכן יש להתקשר מבעוד מועד עם המוסדות המתאימים בממשלה, כדי שידחו או שיקדימו את החגיגות כדי למנוע חילול שבת. הוא צירף את תוכנית "יום ההודיה" מהשנה שעברה, שאושרה על ידי הרבנים הראשיים, וביקשם לדון בה בהקדם, ולהודיע לו את החלטתם - אם יש להכניס בה שינויים. סיום המכתב חושף את תחושתו לגבי פועלה של הרבנות הראשית לקראת יום העצמאות הראשון [הדגשה שלי - ש.כ.]:

...חוץ מזה יש צורך לקבוע על ידי **הרבנות הראשית** את הצורה המתאימה,

שתתן ביטוי לרחשי לב היהדות הנאמנה ליום זה - כיום הודיה על הנסים ועל

ראשית הפדות.⁵⁵

⁵¹ דבר התקומה נמצא בשנת תשנ"ז (1997), וכיום הוא מצוי באוסף של חנות "צבעי ירושלים" בעיר העתיקה. מר' ש' הכהן אבידור שמעתי, שהוא זה שחיבר מגילה זו, הכוללת תפילה לכבוד היום, לבקשתו של הרב גורן. תפילה מיוחדת ליום זה חוברת גם על ידי בית הדין של קהילת טריפולי שבלוב. היא נדפסה בתחומין יג (תשנ"ב-תשנ"ג), עמ' 123.

⁵² הצפה, ה', ו' באייר תש"ט.

⁵³ הארץ, ו' באייר תש"ט.

⁵⁴ הצפה, ז' באייר תש"ט; העולם, י"ג באייר תש"ט, עמ' 490; הפרדס, כ"ח (אייר תש"ט), עמ' 5.

⁵⁵ ארכיון הרבנות הראשית, תיק "יום העצמאות". הרב ישראלי כתב באותה שנה [בהערה על מאמרו של הרב מ"צ נריה בתורה והמדינה, ב, תש"י, עמ' קז], דברים נחרצים ביותר: "כשיקבעו גדולי דורנו, שכל מה שנתרחש לעינינו בארץ ישראל בתקומת המדינה ובפריקת עול זרים מעל צווארנו היה בו מן הנס שאינו נופל בערכו מנס פורים, שאף הוא הוגדר על ידי חז"ל כ'הסתר אסתר', יהיה יסוד לחיובו מן התורה גם לדורות. ועד אז ינהג בו העם כדרך שנהגו בו פורים מאלהם מתוך שחזו והרגישו את

כעבור חודש, בכ"ד באדר, שלח הרב ישראלי מכתב נוסף לרבנות הראשית, בו הוא הביע פליאה שלא התקבל ממנה כל תשובה "והיום הזה מתקרב והולך", בתוספת בקשה להחיש את התשובה מוקדם ככל האפשר.⁵⁶

הרב הרצוג והרב עוזיאל לא יכלו להחליט אם להקדים או לאחר את יום העצמאות על דעת עצמם. החלטה על כך היתה צריכה להתקבל בממשלה ובכנסת,⁵⁷ אך לייעץ לה, להקדים ולא לאחר, כדי למנוע חילול שבת בהכנות לחגיגות, בודאי הם יכלו. ואכן, בי"א באדר, החליטה הממשלה להציע לכנסת לשנות את "חוק יום העצמאות", כך שהחגיגות תתקיימנה ביום ראשון ו' באייר!⁵⁸ הכנסת, בדיון קצר, בי"ז באדר ובג' בניסן, קיבלה את הצעת הממשלה, והחוק שונה בהתאם.⁵⁹

כעת עמדה בפני הרבנות הראשית השאלה: האם יש לקיים את סדר התפילות רק בשבת, הואיל ובה חל ה' באייר, או רק ביום ראשון, שבו יחוגג כל העם; או בשניהם?

הרבנים הראשיים החליטו ביניהם, שהתפילות תתקיימנה בליל שבת, בשבת וגם ביום ראשון! רק באסרו חג הפסח, כ"ב בניסן, הם שלחו הצעה מפורטת לחברי מועצת הרבנות הראשית המורחבת, תוך הסבר: "מדוחק הזמן לא מצאנו להטרידכם, והננו מתכבדים להמציא לכת"ר לידיעתכם והסכמתכם נוסח סדר - יום העצמאות, כפי שנתקבל אחרי עיון רב."⁶⁰ לא צוין מי היה שותף לקביעת "סדר" זה. בסדר תפילות זה חלו מספר שינויים מהשנה שעברה, והוא פורסם לידיעת הציבור הרחב בכ"ט בניסן תחת הכותרת: **סדר התפילות ליום העצמאות כפי שנקבעו על ידי הרבנות הראשית ומשרד הדתות**. על פי יוזמת ובקשת מזכיר הממשלה, ז' שרף, העביר אליו משרד הדתות, בכ"ב בניסן, את הנוסח הנ"ל, שתורגם ונשלח טלגרפית לקהילות היהודיות בחוץ לארץ. ההודעה הגיעה באיחור ובצורה משובשת.⁶¹

בפעם הראשונה היתה שותפה לעניין זה, "הועדה להווי דתי" על יד משרד הדתות. היא פרסמה חוברת בשם: **"סדר התפילות וההודיות של חג העצמאות - יסדה ותקנהו רבותינו שבארץ ישראל הרבנים הראשיים שליט"א"**. מטרת החוברת היתה, להקל על

גודל הנס, גם טרם שקבעוהו מרדכי ובית דינו כיום משתה ושמחה לדורות!"

⁵⁶ גנון המדינה, 5/ 887/2. הרב עוזיאל השיב לו, בכ"ו באדר, שמכתבו כלל לא הגיע לידי, ובכל זאת הוא מזמין אותו עם נציגי "חבר הרבנים של הפועל המזרחי" לדיון בנושא בג' בניסן. בו' בניסן נשלח אליו מברק ובו הוזמן לישיבה עם הרבנים הראשיים בט' בניסן (ארכיון הרבנות הראשית).

⁵⁷ בעיה זו כבר עלתה בכנסת בדיון הראשון על יום העצמאות, בי"ג בניסן תש"ט (1949), אז הוחלט שלא לדון בכך, מתוך מחשבה שה' באייר לא יכול לחול בשבת, ראה: דברי הכנסת, כרך I, עמ' 357.

⁵⁸ תרשומת ישיבות הממשלה הראשונה, כרך כ, תש"י, עמ' 37-43; הצפה, י"ג באדר תש"י.

⁵⁹ דברי הכנסת, כרך 4, עמ' 926, 1081; ספר החוקים, תש"י, עמ' 105.

⁶⁰ ארכיון הרבנות הראשית, תיק "יום העצמאות".

⁶¹ גנון המדינה, 6261/9/3; הצפה, כ"ט בניסן, ו' באייר תש"י. סדר התפילות לשנת תש"י, שהביא פרופ' נ' רקובר בספרו הלכות יום העצמאות ויום ירושלים, ירושלים תשמ"ה, עמ' שפג, הוא ה"סדר" שהוצע בתחילה, ולא הסדר הסופי, שכלל גם את סדר התפילות למוצאי שבת וליום ראשון [החסר שם]. ומה שהביא כסדר התפילות - תש"י ד [שחל שוב בשבת], הכולל תפילה במוצאי שבת, זהו הנוסח הנכון השייך לשנת תש"י, כי בשנת תש"י ד הורתה הרבנות הראשית להקדים את התפילות לליל וליום חמישי, היום שבו התקיימו החגיגות בהתאם לחוק החדש שהתקבל באותה שנה כפי שנבאר בהמשך. על ההודעה שנשלחה לחוץ לארץ, ראה: גנון המדינה, 3/6263.

באי בתי הכנסת להתמצא בסדר התפילה המיוחד - שהורכב מקטעי תפילה שונים ומפסוקים מהתנ"ך - ולשמור על נוסח אחיד בין בתי הכנסת בארץ, מאחר ו"סדר" זה עדיין לא הודפס בסידור התפילה. בחוברת יש שינויים קלים ממה שפורסם בעיתונות. הוראות הרבנות הראשית היו אלו:

בליל שבת - תהילים קיז, קב (יד-כג), [בחוברת הוסיפו - פסוק בפסוק]; **חצי הלל** ללא ברכות [בחוברת מופיעה ברכה בסוף].

בשבת - לאחר ההפטרה, אמירת פסוקי גאולה בניגון של הפטרה [בשנים הבאות הם הושמטו], "תפילה לשלום המדינה".

במוצאי שבת - [עיקר סדר ההודיה, בדומה לשנה שעברה] פרקי תהילים; "מקדש מלך" וכו'; ברכת "שהחיינו" בנוסח מיוחד, אותו הציע הרב הרצוג: "ויברך דוד את ה' לעיני כל הקהל ויאמר דוד, ברוך אתה ה' אלהי ישראל מן העולם ועד העולם, שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן זה". היתה זו מעין פשרה בין הדרישה לברך ברכת "שהחיינו", כדי להביע שמחה כבשאר חגי ישראל, לבין הדרישה שלא לברך ברכה זו מחשש ברכה לבטלה.⁶²

ביום ראשון - "מי שעשה נסים...ונאמר לפניו שירה חדשה"; **הלל שלם ללא ברכה**; הפטרה ללא ברכות: "עוד היום בנב", "תפילה לשלום המדינה"; דרשת הרב; פתיחת הארון: "תפילת התשובה"; "יזכור" לחללי השואה ומלחמת השחרור; "אני מאמין"; סעודת מצווה חגיגית [בחוברת נוספה לראשונה ההערה: אין אומרים "תחנון" גם בתפילת מנחה].

אם כן, החלטת הכנסת לדחות את החגיגות ליום ראשון השפיעה על הפסיקה ההלכתית - גם יום זה קיבל תוקף חגיגי בהלל והודיה. כבר בשנה זו היתה הקפדה, שחגיגות יום העצמאות לא יפגעו בקדושת השבת, לכן הן נדחו ליום ראשון. לפי הדיווח בעיתונות, סדר תפילות זה חולק בכמות רבה במועצות הדתיות, והוא התקבל בהתלהבות בבתי כנסת רבים ברחבי הארץ. לא דווח על ויכוחים או מריבות. הרבנים דרשו מעניין היום בליל שבת, ומתפללים רבים גדשו את בתי הכנסת. ביום ראשון, השתתפו בתפילת שחרית בבית הכנסת "ישרון" בירושלים: ראש הממשלה דוד בן-גוריון [אחת הפעמים הבודדות שהוא ביקר בבית הכנסת!], השר לנפגעי המלחמה מהמזרחי, הרב י"ל מימון [שבירך ברכת "שהחיינו" בפתיחת התפילה!], שר הסעד מאגודת ישראל, הרב י"מ לוין, ושר המשפטים מהמפלגה הפרוגרסיבית, פנחס רוזן. הרב הרצוג אמר בדברי ברכתו: "הקמת מדינת ישראל היא יותר מאתחלתא דגאולה, היא גם התחלת תיקון העוול העולמי ליהודים והתחלת החזרת החוב הגדול שהעמים כולם חייבים ליהודים". הרב עוזיאל עמד בדבריו על גדולת היום, וסיים בתפילה לשלום המדינה והממשלה. התפילה הסתיימה בשירת "התקווה".

⁶² על פי פרוטוקול ישיבת מועצת הרבנות הראשית המורחבת, בי"ז באדר ב' תשי"א (1951), ארכיון הרבנות הראשית. הרב הרצוג כבר בירך ברכה זו בנוסח הנ"ל, בעת מסירת הדגל החדש לחטיבת ירושלים, ראה: **הצפה**, א' בתמוז תש"ח. הסבר לנוסח זה, ראה: ש"ח קוק, 'לברכת שהחיינו ביום העצמאות', סיני, כח (תשי"א), עמ' רלה-רלו [= עיונים ומחקרים, ב, ירושלים תשכ"ג, עמ' 16-13]. וראה: ר"י אהרנברג, שו"ת **דבר יהושע**, ב, בני-ברק תשנ"ח, סי' צא [= קול תורה, ו-ז (אדר א'-אדר ב' תשי"א), עמ' ו - שם, ט-י (סיון-תמוז תשי"ב), עמ' ו].

הרבנים הראשיים השתתפו גם במצעד צה"ל שנערך בירושלים, וישבו על בימת הכבוד.⁶³ הפעם, בעקבות החלטה ברורה מבעוד מועד של הרבנות הראשית, יכלה העיתונות לדווח לא רק על טקסים וחגיגות, אלא גם על תפילות הודיה ופעולות שונות של הציבור הדתי. משנה זו, וכך גם בשנים הבאות, הקפיד הרב הרצוג להשתתף בתפילת ההודיה החגיגית בליל החג, שהתקיימה בבית הכנסת "ישרון" בירושלים. בדברי ברכתו הוא עמד על גדולת היום, והוסיף דברי עידוד וחיזוק לתושבי המדינה, בעיקר בשנותיה הראשונות כאשר רבו הקשיים מבית ומחוץ. מספר פעמים התפילה כולה ונאומיו שודרו ברדיו, הם גרמו להתרגשות רבה בקרב המאזינים.

ביוזמת משרד הדתות התקיים, בג' באייר בהר ציון בירושלים, טקס מיוחד של פתיחת חגיגות יום העצמאות. הרב עוזיאל נשא תפילה מיוחדת לשלום מדינת ישראל, והניח על קבר דוד המלך שני כתרי תורה, כמספר שנות המדינה.⁶⁴ טקס ייחודי זה יתקיים גם בשנים הבאות.

2. יום העצמאות שחל ביום שישי - תשי"א (1951)

שנה חלפה, ובעיה חדשה באופק - בשנה זו יום העצמאות יחול ביום שישי. הפעם הרבנות הראשית הקדימה, וכבר בא' באדר ב' תשי"א (1951) הודיעה לציבור הרחב: **א.** בגלל קדושת השבת, תפילות ההודיה ידחו(!) ויתקיימו ביום שבת ו' באייר.

ב. "הועדה להר ציון" תתחיל ביום העצמאות בכתיבת ספר תורה של כלל ישראל לזכר הנופלים במלחמת השחרור, שיותקן ממאות יריעות של ספרי תורה שנשרפו בקהילות שנחרבו בשואה. היא קראה לציבור - להצטרף לכתיבת אות בספר תורה זה.⁶⁵

בשנה זו התכנסה מועצת הרבנות הראשית המורחבת בזמן, בה' באדר ב', בישיבה זו היא החליטה להקים ועדה שתחליט סופית על סדר התפילות ליום זה. לפי בקשת יו"ר "חבר הרבנים של הפועל המזרחי", הרב כ"פ טכורש, גם הצעת ה"חבר" הועברה לעיון ועדה זו.⁶⁶

כעבור שבועיים, בי"ז באדר ב', קיימה מועצה הרבנות הראשית המורחבת ישיבת נוספת, ואכן הובאו בפניה ההצעות של הועדה הנ"ל ושל רבני ה"חבר". בעיון בפרוטוקול של ישיבה זו נחשפים בפנינו פרטים חשובים ביותר על הדיון, שהיה קצר יחסית וללא הבאת נימוקים הלכתיים.⁶⁷ ישיבה זו היתה החשובה ביותר בנושא זה, כי בה קיבל סדר התפילות גושפנקא רשמית, למרות הסתייגות חלק מחברי המועצה לגבי פרטים מסוימים.

⁶³ הצפה, ו-ז' באייר תשי"א. תפילתו של הרב עוזיאל, נדפסה בספרו: מכמי עוזיאל, ח"ב, עמ' תצח-תצט.

⁶⁴ הארץ, ל' בניסן תשי"א; מעריב, ד' באייר תשי"א. על הטקס בהר ציון, ראה: **הצפה**, ד' באייר תשי"א.

⁶⁵ ארכיון הרבנות הראשית, תיק "יום העצמאות". הרבנות הראשית חזרה וקראה להורי הנופלים וקרוביהם לגמול חסד עם נפשות הנופלים, ולהשתתף בכתיבת אות בספר תורה זה, **הצפה**, ג' באייר תשי"א.

⁶⁶ ארכיון הרבנות הראשית.

⁶⁷ ארכיון הרבנות הראשית, תיק "יום העצמאות".

נסכמה בקצרה:

הרב משולם ראטה, מגדולי הפוסקים בדור, העלה הצעה חדשה - לקרוא בשבת לאחר ההפטרה גם את הפטרת פרשת נח: "רוני עקרה... עניה סערה" (ישעיהו נד).⁶⁸ לדעתו, חובה לומר ביום העצמאות הלל בברכה, על נס שנעשה לכלל ישראל שיצאו ממות לחיים, אך לשם כך יש צורך בהסכמת כל הרבנים.⁶⁹

הרב צבי פסח פראנק, רבה הראשי של ירושלים וותיק חברי המועצה, הביע התנגדות לעצם אמירת ההלל, בגלל יחסה השלילי של הממשלה לתורה ומצוותיה, דבר הפוגם בשמחת היום.⁷⁰

הרב ראובן כ"ץ, רבה הראשי של פתח תקוה, התנגד לאמירת ברכת "שהחיינו".⁷¹ לעומתו, **הרב עוזיאל**, דווקא צידד להמשיך ולברך ברכת "שהחיינו" בנוסח שנקבע בשנה שעברה על פי הצעתו של הרב הרצוג, מאחר וכבר ברכו ברכה זו בעבר, וכן לגמור את ההלל בלי הסיום של "יהללך". הוא מחה על הביטוי בו כינו "נטורי קרתא" יום זה - "החג אשר בדו מלבם" - הואיל והוא נאמר בתנ"ך על חג שנחגג לעבודה זרה.

הרב הרצוג עמד בתוקף על דעתו - ימינו הם "**אתחלתא דגאולה**", והנס של היחלצות מעול הגויים מחייב הודיה. הוא היה מוכן לפשרה, לומר הלל ללא ברכה בגלל ייסורי הנפש על המצב הרוחני הירוד במדינה, כך שהשמחה מהולה בתוגה.⁷² הוא ראה מלאכותיות

⁶⁸ הצעתו הייחודית לתפילות החגיגות בליל וביום שישי, נדפסה בחוברת **מבשר ואומר, תשס"ו, עמ' 99**.
⁶⁹ ביסוס הלכתי לכך הוא יתן בכ"ד באדר תשי"ב (1952), בתשובה לשאלת שר הדתות, הרב י"ל מימון - מהי דעתו לגבי אמירת "שהחיינו" ביום העצמאות? על כך הוא השיב: אין להטיל חובה לברך זאת, אבל מי שרוצה הרשות בידו, ומי ששמח בתקומת המדינה חייב לברך "שהחיינו", ונכון לאומרה לפני הברכה על ההלל. תשובה זו נדפסה בספרו שו"ת קול מבשר א, ירושלים תשל"ג, סי' כא [= **אור המזרח**, י (ניסן תשט"ז)], עמ' 2-9. במכתב לרב זאב גולד, מט' באייר תשט"ו (1955), גילה הרב הרצוג, שהרב ראטה שלח אליו קונטרס בעניין זה, אך הוא לא הובא לדיון במועצת הרבנות הראשית [ובקרוב הוא יפרסם תשובה בקשר לברכת שהחיינו והברכות על ההלל, אך לעת עתה הכל יישאר כאשתקד] (ארכיון הרב הרצוג, תיק "יום העצמאות"). הרב הרצוג דחה את ראיתו של הרב ראטה, שיש לברך על ההלל, ראה בספרו: (ר"ש שפירא-עורך) **פסקים וכתבים**, ב, ירושלים תשמ"ט, סי' קה. את ההיתר של הרב ראטה לברך ברכת "שהחיינו", דחו גם בשו"ת **ישכיל עבדי** ו, או"ח, סי' י' סע' ב'; שו"ת **יביע אומר** ד, או"ח סי' נ ס"ק ה; שם, ו, או"ח סי' מב; שו"ת **דבר יהושע** ב, בני-ברק תשנ"ח, סי' צא. לעומתם, רבה של ירושלים, הרב שלום משאש, הציע, שכדי לצאת מידי הספק, ילבש הש"ץ בגד חדש, יברך "שהחיינו", וכל הקהל יענה אמן (מובא בהסכמה לסידור שערך ר"א שרקי, **בית מלכה** ירושלים תשנ"ט [העורך כתב, שיש לברך ברכה זו בתפילת ערבית לפני "ברכו", וכן כתב הרב שלמה גורן בהוראותיו]).

⁷⁰ הרב ע' יוסף, בשו"ת **יביע אומר** ו, ירושלים תשל"ו, סי' מא הביא מפי מגידי אמת, שהרב פראנק הנהיג בבית מדרשו שלא לומר הלל ביום העצמאות.

⁷¹ בהזדמנות אחרת הבהיר הרב כ"ץ: יום העצמאות הוא חג דתי גדול וחשוב שיש לשמוח ולהודות בו לקב"ה, אך אין לתת לו מעמד של שאר חגי ישראל, כי יש בכך חשש ל"בל תוסיף"; אבל מי שלא נוהג כסדר שקבעה הרבנות הראשית בשנים הראשונות, עושה בניגוד לתורה ולהלכה. כן הצדיק את קביעתה, לומר הלל ללא ברכה, שהרי יהושע ועזרא לא קבעו את כיבוש ארץ ישראל כיום חג, ראה: ש' שמיר, **פנים אל פנים**, 52 (אייר תש"ך), עמ' 8-9. וראה עוד: **עין בעין**, 17 (ה' באייר תשי"ח), עמ' 23, מחניים, **כה (ד' אייר תשי"ט)**, עמ' 3, 8-9; ובספרו: שער ראובן, ירושלים תשי"ב, עמ' שה-שט.

⁷² לנימוק זה הסכימו הרב ש' ישראל, דעות, ב (תמוז-אב תשי"ז), עמ' 40-42; והרב ע' יוסף, שו"ת **יביע אומר** ו, ירושלים תשל"ו, סי' מא. בספרו (ר"ש שפירא-עורך), **פסקים וכתבים**, ב, ירושלים תשמ"ט, סי' קה, עמ' תפו, דחה הרב הרצוג את הסתייגות החרדים מלראות בהקמת המדינה "אתחלתא דגאולה", והסביר: הרבנות הראשית, שהיא הגוף הפוסק לכל ארץ-ישראל מלבד למיעוטים ידועים, לא אסרה את אמירת הברכות על ההלל למעוניינים בכך. היא הכירה בכוחה וחששה, שאם היא תוציא הוראה המחייבת לברך על ההלל בכל בתי הכנסת בארץ, יהיו בתי-כנסת שישמעו להוראה זו, יהיו שיאמרו קינות, ובמקומות אחרים יבואו לידי מחלוקת. הפסיקה שלא לברך באה, כדי "להחליץ מהמחלוקת מבית ומחוץ... וכל מה שאפשר למעט במחלוקת בבתי הכנסת

באמירת ברכת "שהחיינו".

בסופו של דבר, התקבלה דעתם של הרבנים הראשיים, שגדולתם בתורה וסמכותם לא הועמדה בספק. הוחלט לקבל את הצעת "חבר הרבנים" לסדר התפילות, שהיה נהוג בעבר, בהשמטת: ברכת "שהחיינו" בערב,⁷³ אמירת משניות בסעודה וברכת "יהללך" בסיום ההלל. בפועל היו שינויים וחידושים נוספים, שלא נדונו בישיבה הנ"ל, החשוב שבהם - יש לומר פסוקי דזמרה כמו בשבת.

במכתב ששלחה הרבנות הראשית למנכ"ל משרד הדתות, ד"ר ש"ז כהנא, מכ' באדר ב', פורטו השינויים והחידושים:

מועצת הרבנות הראשית בישיבתה מי"ז אד"ב תשי"א החליטה על הסדר הרצ"ב, הכל כסדר פרט לשינויים הבאים:

א. בפזמוני "לכה דודי": התעוררי, לא תבושי, ימין ושמאל (הושמט: מקדש, התנערי) נוסף פזמון - "זה היום...".

ב. "שהחיינו" - נמחק.

ג. הוסף: "מי שעשה נסים... חברים כל ישראל" - כברכת החודש.

ד. "שיר המעלות" (במנגינת "התקווה" - תוספת).

בשחרית

ה. בפסוקי דזמרה מוסיפים "למנצח..." כבשבת. "אז ישיר" - ומרים פסוק בפסוק.

ו. ברכת יהללך [בסוף ההלל - ש.כ.] - נמחק.⁷⁴

ז. "מי שעשה נסים" ביום כבנוסח הקודם דהיינו... ונאמר לפניו שירה חדשה.⁷⁵

שני עקרונות חשובים הנחו את מנסחי סדר התפילות הזה:

1. מחד גיסא, היתה הכוונה להודות על הנס הגדול של תקומת המדינה, אך מאידך נקבע לומר הלל ללא ברכה, בתוספת "אני מאמין בביאת המשיח", כדי להדגיש שעם כל השמחה, זו רק "אתחלתא דגאולה" ויש להמשיך לצפות לביאת המשיח.
2. לכתחילה תוקן כך, שלא יהיו דברים המחייבים מבחינת ההלכה, כדי שלא ייווצרו ספקות בעיקר לגבי אמירת ברכות בשם ומלכות. לכן הוכנסו רק פרקי תהילים וקטעים

יותר טוב."

⁷³ הועלתה גם הצעה לברך בנוסח זה: "ברוך ד' אלקים אלקי ישראל עושה נפלאות לבדו, שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה" (ארכיון הרבנות הראשית, תיק "יום העצמאות"). בי"ב בסיון תשי"ב (1952) כתב הרב עוזיאל, בהערות על ההצעות של הרב הרצוג לקראת "יום הקהל" [בסוכות תשי"ג]: "בברכת 'שהחיינו' ביום העצמאות רבו המערערים, ורבים הם אשר חלקו וסוברים לברך בשם ובמלכות. הקהל ברובו שרגיל לומר שהחיינו בשם ובמלכות מתקשה להוציא מפיו ברכה מקוצרת זו. לכן מוטב לדעת שלא להיכנס שוב בספק זה" (גנוך המדינה, 8/96/7 פ).

⁷⁴ אמירת "שירת הים" פסוק בפסוק באה להדגיש, שיד ה' היא זו שעשתה את הנס הגדול של היציאה מעבדות לחירות וממות לחיים, ראה: ר"א קלונסקי, **אריץ הצבי**, ב, ירושלים תשנ"ב, עמ' 25. הרב עובדיה הדאיה כתב בספרו שו"ת ישכיל עבדי ה, ירושלים תש"ם, השמטה ד' עמ' קסט: את ההלל יש לומר אחרי התפילה, כמו שפסקו הרב הרצוג והרב עוזיאל בהסכמת כל חברי מועצת הרבנות הראשית. כאן אנו רואים, שההוראה שלהם היתה לומר את ההלל לאחר תפילת שמונה עשרה.

⁷⁵ ארכיון הרבנות הראשית, תיק "יום העצמאות".

אחרים שיש בהם הודיה לקב"ה.⁷⁶

נוסח מתוקן זה הודפס במלואו בחוברת שיצאה לאור על ידי משרד הדתות [הוא לא התפרסם בעיתונות], בה נוספו 2 פרטים על המפורט לעיל:

1. הדלקת נרות בבית הכנסת לפני תפילת ערבית.
2. בסיום תפילת ערבית - "אני מאמין". נוסח זה יודפס בכל שנה עד שנת תשל"ג (1973), ויותר לא יחולו בו שינויים מהותיים.⁷⁷

כאן התרחשה תפנית מפתיעה. הממשלה התכנסה בכ"ה באדר ב' לדיון בחגיגות יום העצמאות, העלויות להיפגע אם הן תתקיימנה ביום שישי הקצר, מפאת קדושת השבת. על פי הצעת השרים הדתיים, הרב י"ל מימון מהמזרחי, והרב י"מ לוין מאגודת ישראל, היא החליטה להגיש לכנסת הצעת תיקון לחוק - להקדים את החגיגות ליום חמישי.⁷⁸ הכנסת קיימה דיון קצר בנושא זה בד' וב' בניסן, וקיבלה את התיקון הבא: "אם יום ה' באייר יחול בשישי בשבוע - יוחג יום העצמאות ביום ד' באייר של אותה שנה".⁷⁹ הרבנות הראשית הורתה להקדים את התפילות בהתאם [ולא לדחותן לשבת כפי שהורתה בראשונה!]. אך רק ביום חמישי, ד' באייר (!) התפרסמה בעיתון "הצפה" ידיעה קטנה בעמוד האחורי: "הרבנות הראשית מפנה את תשומת לב הרבנים והגבאים בבית הכנסת - שסדר התפילות ליום העצמאות נקבע כמובן ליום ד' באייר יום העצמאות, ובטעות נדפס בחוזר יום ה' באייר".⁸⁰

הפעם הכותרת בעיתון לא-דתי למחרת היום היתה רבת משמעות: "בהפגנת כוח ובתפילה חגגה הארץ את יום עצמאותה".⁸¹

3. "הגדת יום העצמאות" - תשי"ב (1952)

בשנה זו היו מספר חידושים. בט' באדר תשי"ב (1952), הביאו הרבנים הראשיים לראשונה בפני מועצת הרבנות הראשית את "סדר תפילת ערבית ליום הזיכרון לגיבורי מלחמת הקוממיות" [חל בד' באייר], שהציע משרד הדתות, ביוזמת מנכ"ל המשרד, ד"ר ש"ז כהנא. גם הפעם היתה זו יוזמה של אחרים. המועצה אישרה סדר זה עם שינויים קלים, והוא הודפס לראשונה בחוברת של משרד הדתות יחד עם סדר התפילות וההודיות ליום העצמאות.⁸²

⁷⁶ כך שמעתי בשמו של הרב שאול ישראלי. וראה: הנ"ל, **הרבנות והמדינה**, ירושלים תשס"א, עמ' 109-110.

⁷⁷ משנת תשי"ג (1953), ביוזמת משרד הדתות, סופח קונטרס "סדר תפילה ליום הזיכרון וליום העצמאות" לסידור **תפילת ישרים** נוסח ספרד (על פי **הצפה**, ב' באייר תשי"ג). לאחר מכן הוא נדפס גם בסידורים אחרים.

⁷⁸ תרשומת ישיבות הממשלה השניה, כרך ח, **תשי"א, עמ' 13-15 [הפרוטוקול מצוי בגנוז המדינה]**; ידיעה קצרה על כך התפרסמה בהצפה, כ"ט באדר ב' תשי"א.

⁷⁹ דברי הכנסת, כרך 9, עמ' 1622, 1655; **ספר החוקים**, תשי"א, עמ' 109. הרב עובדיה הדאיה בספרו, **שו"ת ישכיל עובדי**, ה, ירושלים תש"ם, השמטה ד' עמ' קסט, השמטות יו"ד סי' ס"ק ג, הצדיק החלטה זו גם מבחינה הלכתית: פורענות לא מקדימים, אך שמחה כן, כמו בקריאת המגילה, וזמנו של החג לא חייב להיות קבוע כמו בחג מהתורה.

⁸⁰ הצפה, ד' באייר תשי"א.

⁸¹ הבקר, ה' באייר תשי"א. ציון שם, שהרבנים הראשיים השתתפו במצעד צה"ל שהתקיים בירושלים.

⁸² מפרוטוקול הישיבה, ארכיון הרבנות הראשית. ההצעה נשלחה, בכ"ט בשבט, על ידי א"י לבנון, עוזרו של ד"ר ש"ז כהנא. סדר התפילה, שהתפרסם על ידי הרבנים הראשיים, בא' באייר, גם במודעת רחוב, היה: בתפילת ערבית - אחרי "קדיש תתקבל", מזמור תהילים ט' פסוק בפסוק, וקדיש על ידי הורים וקרובים. בתפילת שחרית - אחרי "קדיש תתקבל" פתיחת הארון, מזמור תהילים קמד פסוק בפסוק; תפילת אוכרה; "אל מלא רחמים" וקדיש על ידי הורים וקרובים. יש להדליק נרות לעילוי נשמת הנפלים לפני תפילת

בשנים הראשונות לאחר קום מדינה הושם הדגש בחגיגות יום העצמאות על מצעד צה"ל, טקסי ראווה וחגיגות המוניות ברחובה של עיר. החגיגה האינטימית והמסורתית בחיק המשפחה הוזנחה, ודבר זה הטריד את קברניטי המדינה. ועדת משנה של "המועצה העליונה לענייני תרבות", מצאה כי יש לשקוד על דמותו העברית וצביונו היהודי של יום העצמאות. היא הבינה שאין מי שיכול לתרום לכך יותר מאשר הרבנים הראשיים. שבוע לפני החג, בל' בניסן, פנה אליהם שר החינוך והתרבות, ב"צ דינבורג [דינור],⁸³ בשם אותה ועדה, בבקשה - לפנות לעם בקריאה לחוג את יום העצמאות בצורה שתאפיין את קדושת החג בסעודה ובקישוט הבית.⁸⁴ הוא האמין שיש בכוחם להשפיע גם על הציבור הלא-דתי. מזכיר הרבנות הראשית השיב לו, שהרבנות הראשית כבר קבעה בעבר, שיש ללבוש בגדי חג ולקיים סעודת חג ביום זה.⁸⁵ לדעתי, היתה כאן החמצה של שיתוף פעולה, שאולי היה משפיע קמעא גם על הרחוב הישראלי, שהלך והתרחק מרוחה של היהדות המקורית, וגם על אופיו של החג שהחל להתרוקן מתוכנו.

החיפוש אחר אפיון יהודי מקורי לחגיגת יום העצמאות של מדינת היהודים, בעיקר לגבי הסעודה בליל החג, הביא באותה השנה לפעולה חיובית בצה"ל, אלא שביצועה היה לקוי ביותר. הסופר, א' מגד, במסגרת שירות מילואים במפקדת קצין תרבות ראשי, חיבר את **"הגדת העצמאות"**, בדומה להגדה של פסח המסורתית, אך תוך השמטת שם שמים והבלטת כוחו של צה"ל, בפטוס שהיה מקובל באותם הימים. הגדה זו הודפסה על ידי ענף ההסברה של צה"ל באלפי עותקים. הרב הראשי לצה"ל, הרב שלמה גורן, הפנה מיד את תשומת לבו של ראש הממשלה ושר הביטחון, דוד בן-גוריון, להגדה זו, הפוגעת בקודשי ישראל, וזה הורה מיד לגונזה עוד לפני החג, כדי לא לפגוע ברגשות החיילים הדתיים. "הגדה" זו גרמה לסערה בציבור הדתי ובמפלגות הדתיות, על חילול הקודש וגידוף כלפי שמים.⁸⁶ רק לאחר החג, בט' באייר, שלחו הרב הרצוג והרב עוזיאל מחאה חריפה לראש הממשלה על הפגיעה הקשה בקודשי ישראל שגרמה "הגדה" זו. העתק ממנה הם שלחו

ערבית ושחרית. בשם ה"ועדה להר ציון" נמסר שם: בד' באייר תתקיים בהר ציון ההכרזה המסורתית על חג העצמאות, לפי הסדר שנקבע על ידי הרבנים הראשיים. בל' בניסן תשי"א (1951) התקבלה הצעת ד"ר ש"ז כהנא לייחד בתפילה את ערב יום העצמאות לזכרם של גיבורי ישראל, וזאת לאחר שראש הממשלה, דוד בן-גוריון, אישר את המלצת "המועצה להנצחת החייל", לקבוע את ד' באייר כ"יום זיכרון כללי לגיבורי מלחמת הקוממיות". הרבנות הראשית קבעה את סדר התפילה, **בשחרית**: אחרי "ובאל לציון" - תהילים ט, קמד; תפילת אזכרה מיוחדת אותה חיבר הרב הרצוג, "אל מלא רחמים" וקדיש (**הצפה**, ג' באייר תשי"א, גנה"מ 6362/110-4). ב"ט בניסן תש"ט (1949) שלח ראש אגף ההסברה במשרד הביטחון לרב הרצוג לאישור את נוסח "זיכור" שחיבר הסופר ש' שלום, לפי הצעת מחלקת ההסברה של הסוכנות היהודית. הרב עוזיאל דחה נוסח זה וחיבר תפילה משלו [הרב הרצוג היה באותה העת בארה"ב] (גנה"מ, 886/4, 885/1 פ). בב' בטבת תשי"ח (1957) אישרו הרבנים הראשיים, הרב הרצוג והרב נסים, את נוסח תפילת "זיכור" לחללי צה"ל, שחיבר הרב הראשי לצה"ל הרב ש' גורן לאחר מלחמת סיני (ארכיון הרבנות הראשית).

⁸³ ב"צ דינור עמד מאחורי רוב הניסיונות לתת ליום העצמאות דפוסי חג מסורתי. כבר בדיון הראשון בכנסת בשנת תש"ט (1949) הוא הציע הצעות ככונן זה, ראה: **דברי הכנסת**, כרך 1, ירושלים, עמ' 350-351.

⁸⁴ גנזך המדינה, 896/6/1 פ.

⁸⁵ ארכיון הרבנות הראשית. נאומו של הרב עוזיאל בשנה זו נדפס במכמני עוזיאל, ח"ג עמ' שכא-שכב.

⁸⁶ ראה על כל הפרשה: מעריב, ה' באייר תשי"ב; המודיע, ו' באייר תשי"ב; הצפה, י"ג באייר תשי"ב; ש' אילן, הארץ, ד' באייר תשנ"ז [וראה שם, על הגדות נוספות שיצאו במשך השנים]; הנ"ל, 'אם תרצו אין זו הגדה', **במחנה** 4 (ל' ניסן תש"ס), עמ' 30-33, 59.

לשרים הדתיים, בתוספת דרישה, להגיב בחריפות כנגד הפגיעה הקשה באמונת ישראל.⁸⁷

4. יום העצמאות שחל בתענית בה"ב - תשי"ג (1953)

גם בשנה זו עמדה בפני הרבנים הראשיים, הרב הרצוג והרב עוזיאל, שאלה הלכתית חדשה, שפתרונה יכל להצביע על סמכותה של הרבנות הראשית כמוסד ההלכתי העליון במדינה, ועל יכולתה להשפיע על תוככי בתי הכנסת. גם כאן התגלתה תעוזתו וחדשנותו של הרב הרצוג. הפעם ה' באייר חל ביום שני בשבוע, שבו חלה התענית הראשונה של תעניות בה"ב, הנהוגות לאחר חג הסוכות וחג הפסח.⁸⁸

השאלות שבהן התלבטה והתחבטה מועצת הרבנות הראשית הפעם היו אלו:

1. ביום זה נהוג לומר סליחות מיוחדות, האם יש בכוחו של יום העצמאות לבטלן?
2. האם יש סתירה בין אמירת הלל [אפילו ללא ברכה] לאמירת הסליחות?
3. איך יתנהגו המתפללים בבתי הכנסת? האם הוראת הרבנות הראשית תתקבל ללא ויכוחים העלולים לגרום לחילול ה'?

ב-כ"ז בניסן תשי"ג (1953) ניסחו הרב הרצוג והרב עוזיאל, הודעה לציבור כיצד לנהוג ביום "בעיית" זה. הנוסח המקורי היה מפורט, ברור ונועז למדי:

יום העצמאות דוחה את התענית לגמרי - לכן יש לומר בו את סדר התפילות הרגיל עם הלל ללא ברכה. **ביום חמישי** [ח' באייר] - יש לומר את הסליחות של **שני קמא. ביום חמישי** [ט"ו באייר] - יש לומר את הסליחות של **שני בתרא. בשבת** פרשת "תזריע-מצורע" - במקום "מי שברך" למי שקיבל עליו להתענות שני חמישי ושני [בה"ב], ישונה הנוסח, והש"ץ יאמר: "למי שקיבל עליו להתענות חמישי ושני וחמישי" [הב"ה](!)⁸⁹

נוסח זה לא פורסם, הטופס המקורי נמחק כמעט כולו, והוכנסו בו שינויים מהותיים. בהודעה לציבור, בל' בניסן, פרסמו הרבנים הראשיים נוסח מתוקן, בידיעת חברי מועצה הרבנות הראשית המורחבת, בו נאמר [הדגשה שלי - ש.כ.]:

...בדין הוא שינהגו ביום זה כיום שמחה, ואלה שנוהגים לומר סליחות יאמרו רק **הסליחות שאומרים ביום בה"ב שחל בו ברית מילה**, ולא יאמרו "תחנון", ויאמרו כסדר שקבענו והלל [בלי הברכות] בכלל!⁹⁰

מה הביא לשינוי מהותי זה?

בל' בניסן, 3 ימים לאחר ניסוח ההחלטה המקורית, התכנסה מועצת הרבנות הראשית המורחבת לישיבה מיוחדת, ובה שונתה ההחלטה. מפרוטוקול הישיבה מתברר, שהרב **הרצוג** הוא בעל הרעיון הנועז, להפוך את סדר תענית בה"ב ל-הב"ה [כלומר לדחות את "שני קמא" ליום חמישי, ולא לשבוע לאחר מכן - ליום שני]. הוא נימק את הצעתו כך: יש

⁸⁷ ארכיון הרב הרצוג. על תיאור אוירת החג באותה שנה, ראה: **הצפה**, ו' באייר תשי"ב, **ההד**, אייר תשי"ב, עמ' י-יב.

⁸⁸ על ימים אלו ראה: שולחן ערוך, סי' תצב וסי' תקסו סע' ב; רש"י ז"ל, המועדים בהלכה, תל-אביב תשכ"ז, עמ' שלו; ד' שפרבר, מנהגי ישראל, א, ירושלים תשנ"ג, עמ' קצב-קצט.

⁸⁹ גנזך המדינה, 8561-12/2.

⁹⁰ כך נכתב גם במודעות שנתלו ברחובות (ארכיון הרבנות הראשית, תיק "יום העצמאות"); הצפה, ב' באייר תשי"ג. וראה: משנה ברורה קלא, כח; תצב, ה, לגבי ברית מילה החלה ביום זה.

בחגיגות יום העצמאות משום חיזוק האמונה [מביטוי זה מסתבר שאת הנוסח המקורי כולו ניסח הרב הרצוג], מאחר ונתגלו במלחמת השחרור נסים גדולים, ביניהם בריחת מליון ערבים. אם ביום "שני קמא" בשנה רגילה, כל הקהל או חלק גדול ממנו היה צם, זו היתה בעיה לבטל את הצום ביום זה, אך בפועל: ספרדים וחסידיים לא נוהגים להתענות ביום זה; ולדחות את הצום לגמרי - זה בלתי אפשרי. לכן הוא הציע שסדר התעניות יהיה הב"ה, כלומר, הוא יידחה ליום חמישי הבא.

הרב ראובן כ"ץ, רבה הראשי של פתח-תקוה, התנגד לכך, בטענה, שדבר זה יגרום למחלוקת, וחבל להרגיז את דעת הקהל [בעיקר החרדי]. **הרב משולם ראטה**, גם כן הסכים שקשה להכריז על השינוי מבה"ב ל-הב"ה. חשובה מאוד הערתו הבאה: "לו התכוננו מראש, אפשר היה לדחות את יום העצמאות ליום ג'"! כלומר, אם היו חושבים על כך בזמן, היה אפשר לדחות לכל עם ישראל את יום העצמאות ביום אחד. האם דבר זה היה בכוחה ובסמכותה של הרבנות הראשית? לדעתו, אי אפשר גם לחגוג וגם לומר סליחות, לכן הוא הציע: מי שנוהג להתענות - יתענה ויאמר סליחות עד חצות היום, ולאחר חצות יאמר הלל **ללא ברכה** [הוא סבר, שבשנה רגילה יש לומר הלל בברכה!].

הרב עזריאל היה ברור, שלו החכמים שתקנו את בה"ב היו חיים כיום, הם היו דוחים תענית זו מפני יום העצמאות. הוא חשש לתגובה הפוכה: "יש לשים לב לשלום הציבור (!)", אמירת סליחות תרגיז, מוטב לעזוב הדברים כמו שהם אחרי שהדבר פורסם. **הרב הרצוג** הוסיף הערה חשובה, המלמדת על הקושי שהיה בקבלת החלטה זו, ועל מוכנותו לקבל באומץ אחריות על הוראותיו:

אם יש ברבנים המפחדים מפני הקנאים, אנו נכונים שהפרסום יהיה לא בשם המועצה המורחבת, אלא בחתימת הרבנות הראשית לישראל.⁹¹

הרבנות הראשית פרסמה את הנוסח המתוקן שנזכר לעיל, "בידיעת כ"ג חברינו המועצה המורחבת של הרבנות הראשית". בכך ניתנה סמכות יתר להודעתה. כפי שניתן לתאר, היו בתי כנסת בהם אמרו רק הלל, כהצעת הרבנות הראשית, והיו בתי כנסת רבים שבהם פרצו ויכוחים - אם לומר הלל או סליחות, או את שניהם.⁹² עוד לפני החג התלונן סגן שר הדתות, ד"ר זרח ורהפטיג, שעדיין בשנה זו יום העצמאות לא קיבל צביון ואופי של חג דתי, ולתפילות היום יש נוסחאות שונות.⁹³

בשנת תשי"ז (1957) החליטו הרבנים הראשיים, הרב הרצוג והרב יצחק נסים, לדחות בשבוע את תענית "שני קמא" שחלה ביום העצמאות. הרב צ"פ פראנק, ותיק חברי מועצת הרבנות הראשית ורבה הראשי של ירושלים, לא התחשב בכך ופרסם הודעה, ולפיה: אין סתירה בין אמירת סליחות לבין החגיגות של יום העצמאות [הוא לא התייחס לעניין הצום עצמו]. הרב פראנק התעורר לכך, רק לאחר שרבנים מאמריקה פנו אליו, ולא לרבנות הראשית, בעניין הדחייה, בתרעומת - הרבנים הראשיים היו צריכים להתייעץ בעניין זה גם

⁹¹ גנוז המדינה, 8561-12/2.

⁹² בבית הכנסת בשכונת "זכרון משה" בירושלים, שבו התפללו מכל החוגים, פרצו חילוקי דעות - במספר מנינים אמרו הלל ובאחרים אמרו סליחות, ראה: הצפה, ו' באייר תשי"ג, וכן ו' באייר תש"ל.

⁹³ הצפה, ב' באייר תשל"ג.

עם רבני הגולה, כי יום העצמאות הוא חג גם של יהודי הגולה.⁹⁴ ב-כ"ב בכסלו תשי"ח (1957), קבעו הרבנים הראשיים⁹⁵ - מי שרוצה להחמיר בעניין תענית בה"ב, יש לו על מי לסמוך.⁹⁶

5. "תקון יום העצמאות" וחצי הלל - תשט"ו (1955)

בשנת תשט"ו (1955) החל ניסיון חשוב ביותר, שהיה בו כדי למסד ולהשריש את יום העצמאות ותפילותיו בקרב הציבור הדתי. לא עוד הוראות על פרקי תהילים, פסוקים מודפסים על נייר, הודעה בעיתונות וחוברת דקה ולא מכובדת של משרד הדתות. לראשונה יצא לאור מעין סידור - **"תקון יום העצמאות"** - שכלל את סדר התפילה ליום העצמאות, ולראשונה ניתנו הנחיות לסעודת החג והליכות היום בתוספת מקורות, ביאורים וליקוטים מענייני היום.⁹⁷ היוזם והעורך של ה"תקון", היה רב צעיר ונמרץ, הרב משה צבי נריה - ראש ישיבת בני עקיבא בכפר הרא"ה, שהכיר היטב את ציבור הנוער והמבוגרים בארץ, והבין שחסר צביון דתי לחג ההולך ומכה שורשים בהווי המדינה. הוא הקפיד לכתוב בראש

⁹⁴ **ידיעות אחרונות**, ד' באייר תשי"ז. הודעה דומה פרסם הרב פראנק גם בשנת תשט"ז (1956), בתוספת דברי חיזוק: "על הציבור לומר הסליחות, וזה יהיה למגן לעם ישראל לבטל עצת אויביו ומלכות ישראל תכונן בזכות תפילת ישראל", ראה: ש' רוזנטל, משואה לדור, ירושלים (חש"ד), עמ' קי. במברק לרבה הראשי של פתח-תקוה, הרב ר' כ"ץ, בל' בניסן תשט"ז (1956), הורתה הרבנות הראשית - לקצר את סליחות כפי שנהוג כאשר פסח שני חל ב"שני בתרא". במברק לרבנות חיפה, באייר תשי"ז (1957), היא הורתה כפי שנכתב לעיל (ארכיון הרבנות הראשית, תיק "יום העצמאות"). ממר ח' רוזנברג שמעתי, שביום העצמאות תשט"ז (1956) הלכו הוא וחבריו משיבת "קול תורה" להתפלל תפילת שחרית בבית הרב הרצוג. לאחר תפילת העמידה אמר להם הרב הרצוג: "עת צרה היא [היתה זו תקופה קשה של פיגועי הפדאיונים], לכן נאמר סליחות ו'תחנון' וגם הלל". לעומתו, ראש הישיבה, הרב ש"ז אויערבאך, הורה בישיבה - לא לומר סליחות ו'תחנון' ביום זה!

⁹⁵ ארכיון "יד הרב נסים", תיק ד-1.
⁹⁶ לאחר שנים, בהחיר הרב הראשי, הרב אברהם שפירא, סוגיה זו, במענה לשאלת השר יוסקה שפירא, מ' בתמוז תשמ"ז (1987) (מתוך ארכיון הרבנות הראשית): יש מספר מנהגים לגבי אמירת ה"מי שברך" בשבת שלפני יום העצמאות שחל ב"שני קמא". יש מנהגים לדחות את ה"מי שברך" לשבת הבאה, ומהגים בה"ב לאחר יום העצמאות. יש שאינם דוחים, ומוסיפים בנוסח: "בין בארץ ובין בחוץ לארץ", בהנחה שתקנת הרבנות הראשית בישראל אינה מחייבת את יהודי חוץ לארץ, לכן הם מבטלים את הסליחות רק ביום העצמאות. ויש שמשימים לגמרי את ה"מי שברך", שלמעשה אינו מעלה ואינו מוריד. והוסיף, שמוסרים בשם ראש ישיבת מרכז הרב, הרב י"מ חרל"פ, שמצאו שבפנקסי "חורבת רבי יהודה החסיד" בעיר העתיקה נכתב: פעם חל פסח שני ב"שני בתרא", ונפסק שלא לומר סליחות. הרב שפירא הוסיף והעיד, שראש ישיבת "מרכז הרב", הרב צ"י קוק, הנהיג בישיבתו לומר סליחות וגם הלל. הוא לא ראה בכך כל סתירה, כי זו תענית של יחידים שאינה פוגמת בשמחת הכלל, ובנוסף לכך היא גם נותנת ליום זה אופי מוסרי ורציני יותר [ראה על כך: רצ"י קוק, 'להבהרת חלוקי היחסים אל יום העצמאות', לנתיבות ישראל, ב, ירושלים תשל"ט, עמ' קנ-קנה]. הרב שפירא הביא לכך אסמכתא מסידור רב עמרם גאון [ד' גולדשמידט (עורך), ירושלים תשל"ב, עמ' קד], שבישיבת הגאונים אמרו סליחות בפורים. הרב שאול ישראלי סבר, שיש לדחות את הסליחות בשבוע, ראה: שבת בשבוע, 648 (פר' אמור, אייר תשנ"ז). וכן סבר הרב מ"צ נריה, **תקון יום העצמאות**, ירושלים תשכ"ב, עמ' קכג-קכד; הנ"ל, שנה בשנה, תשכ"ז, עמ' 109-108.

⁹⁷ תקון יום העצמאות: סדר תפלה, תקוני סעודה ושאר הליכות היום בתוספת מקורות באורים ולקוטים, **ירושלים תשט"ו. הודעה על הוצאת ה"תקון" התפרסמה בהצפה**, ה' באייר תשט"ו. הרב נריה רצה שה"תקון" יצא מטעם "המחלקה לחנוך ותרבות תורניים בגולה" של ההסתדרות הציונית העולמית. מנהל המחלקה, הרב זאב גולד, שלח את ה"תקון", ב"ג בניסן, לעיונו של הרב הרצוג, כדי לקבל בהקדם האפשרי את הסכמתו לכך, בתוספת הבהרה: החוברת כבר נמצאת בדפוס, והמדפיס לוחץ לומר לו אם להזכיר את שם המחלקה עליה. המכתב נמסר לי על ידי הרב נחום נריה, ועל כך נותנה לו תודתי. ואכן, בכ"ג בניסן, כתב הרב הרצוג הסכמה, שהיא תמצית מהערות קצרות שהוא כתב על התיקון. מדבריו עולה, שהרב גולד הוא זה שכתב בכתב ידו ב"תקון" לפני סדר התפילה: "על פי תקנת הרבנות הראשית לישראל" (ארכיון הרב הרצוג, תיק 54), אך היא לא נדפסה במהדורה זו, כי כנראה הגיעה באיחור.

ה"תקון": "על דעת הרבנים הראשיים לישראל", ה"תקון" יצא בעילום שם.⁹⁸ למרות שנכתב לפני סדר התפילה: "על פי תקנת הרבנות הראשית לישראל", הרי בפועל הוכנס כאן שינוי גדול ממה שהיא קבעה, בנקודה המרכזית והמהותית ביותר, שעליה התווכח הציבור הדתי משנת תש"ט (1949) - אמירת הלל. בתפילת שחרית כתובה ההוראה הבאה: "אחרי חזרת הש"ץ אומרים 'מי שעשה [נסים לאבותינו] וכו' - מעין ברכה לפני ההלל - ש.כ.]. וקורין הלל ואין גומרים" [כלומר, **חצי הלל!** לא נדפסה שם הברכה לפניו ו"ההלל" וכו' לאחריו - ש.כ.]. לאחר שנה, לקראת יום העצמאות תשט"ז (1956), הודפסה מהדורה שנייה עם מספר הוספות ושינויים. **בתפילת ערבית** יש הערה: "**האומרים הלל בלילה שלא כהוגן נוהגים**",⁹⁹ ובסדר **תפילת שחרית** נכתב שוב: "קורין הלל ולא גומרים" [הפעם נדפס קטע הסיום "ההלל", אך ללא הברכה בסוף]. מניין נבע שינוי זה, הרי עד היום כל הציבור, שקיבל את הוראת הרבנות הראשית, אמר הלל שלם?

ממכתב ששלח הרב נריה לרב הרצוג, ב"ב באדר תשט"ז (1956), ניתן להבין את השתלשלות העניינים. בשנת תשט"ו (1955), לפני הדפסת ה"תקון", הביא הרב נריה לרב הרצוג את הצעתו, לשנות מהלל שלם לחצי הלל, והוא הסכים לשינוי זה! הרב נריה נתן שני נימוקים להצעתו זו:

1. חכמי הנסתר סוברים, שאין לומר הלל שלם בימי ספירת העומר.¹⁰⁰
2. באמירת חצי הלל יש הבלטה מיוחדת, שאין כאן אמירת פרקי תהילים גרידא אלא קביעת מטבע של הלל. יש להדגיש ביום זה, מצד אחד את ערכו וחשיבותו, ומצד שני את חוסר שלמותו, שעדיין אין גאולה שלימה, כי:
מקום מקדשנו עודנו בידי זרים, ירושלים עיר תפארתנו בלעוה לגיונות,
חברון עיר קברות אבותינו מושפלת עד שאול תחתיות, ואף בתוככי המדינה
ענייני הקודש בסתר המדרגה הם, האמנם נוכל כבר לשיר את שיר ד'
בשלמותו?¹⁰¹

⁹⁸ בנו, הרב נחום נריה, הסביר לי, שאביו העלים את שמו כדי שהציבור יתייחס לגופו של ה"תקון" ולא למחברו. ההקדמה למהדורה השנייה של ה"תקון" נגנזה, היא הודפסה בספר ר' האס (עורך), ישראל במדינתו, ירושלים תשנ"ח, עמ' 136-137. שם, במקור [שנמסר לי על ידי הנ"ל], נתן הרב נריה את ההסבר להוצאת ה"תקון": "והנה העם נפוצים על ההרים, זה בכה וזה בכה; ותורת כל אחד ואחד בידו ברצותו חוגג וברצותו ממוגג, והכל מתוך דעת נוטה ולא מתוך דעת תורה!" השם "תקון" - מזכיר את תקון ליל שבועות והושענא רבה.

⁹⁹ במכתב לרב הרצוג, מ"ט בסיון תשט"ז (1956), נימק זאת הרב נריה: הלל מצוותו רק ביום, והמקורות לכך: מגילה כ, ב; שו"ת חיים שאל, ח"ב סי' יא; שו"ת חתם סופר, או"ח סי' נא (ארכיון הרבנות הראשית, תיק "יום העצמאות"). וראה עוד: הנ"ל, **הצפה**, ה' באייר תשט"ז, ד' באייר תשל"ה; שנה בשנה, תשכ"ז, עמ' 110-112; **ענני פתחיה**, כפר הרא"ה תשנ"ב, עמ' 129-140. אני משער, שהערה זו נוספה בעיקר בגלל הוראת הרב הראשי לצה"ל, הרב שלמה גורן, לומר הלל [בברכה] בלילה, ראה: **הצפה**, ה' באייר תשט"ז ותשט"ז.

¹⁰⁰ רעיא מהמנא, פרשת אמור דף צז, א; תשובת קדמון בהקדמה לספר הזוהר לרד"ל עמ' 30. במכתב אל הרב נריה, מ' באייר תשט"ז (1956), דחה הרב משולם ראטה דברים אלו: כוונת דברי הזוהר הנ"ל היא לאמירת הלל מצד שמחת המועד, אך אם התחדש ונעשה נס בימי הספירה מותר לומר הלל שלם, ראה: שנה בשנה, תשכ"ז, עמ' 109 [= רמ"צ נריה, **צניף מלוכה**, כפר הרא"ה תשנ"ב, עמ' 109-110]. דווקא בשנה זו פרסמה הרבנות הראשית "קריאה לציבור", שנתלתה על לוחות המודעות ברחובות הערים - להשתתף בתפילות החג, בערב ובבוקר, לפי הנוסח שהיא קבעה [הלל שלם], **הצפה**, ד' באייר תשט"ז.

¹⁰¹ ארכיון הרבנות הראשית, תיק "יום העצמאות". במקום אחר נימק הרב נריה את אי אמירת הברכה על ההלל בכך שאין לברך על נס שתחילתו בידי הקב"ה, כל זמן שהוא לא בא לידי גמר בהתעוררות ובהכרת הנס של רבבות אלפי ישראל, ראה: הנ"ל, 'לקביעת

לקראת הדפסת ה"תקון" בשנית, בשנת תשט"ז (1956), לאחר שאחדים האשימוהו, שהוא עובר על מצות הרבנות הראשית, שקבעה בשעתו לומר הלל שלם, פנה הרב נריה במכתב הנ"ל לרב הרצוג, וביקש שוב את הסכמתו לשינוי מהותי זה: "לחזוק ולהוכחה כי הכל נעשה ע"פ ובמצותו". ואכן, על גיליון המכתב, בכ"ט באדר תשט"ז (1956), כתב וחתם הרב הרצוג: "מסכימים לדעתו לאור האמור בדברי חכמי הנסתר". מכתב ההסכמה של הרבנים הראשיים, הרב הרצוג והרב נסים, לשינוי זה נשלח לרב נריה רק בכ' בסיון.¹⁰² האם היתה זו הסכמה לפרסם זאת רק ב"תקון", או שהיתה זו הוראה כללית לכל הציבור? בסדר התפילות ליום העצמאות שהוציא משרד הדתות בשנה זו ובשנים הבאות, לא היה כל שינוי, ההנחיה היתה - לומר בפשטות הלל [שלם] ללא ברכה. היו שהעירו על סתירות נוספות בין ה"תקון" לבין "סדר התפילות" המסורתי שנדפס בחוברות של משרד הדתות. דבר זה לא תרם לקביעת נוסח אחיד בתי הכנסת, מה שהיתה כוונת מחבר ה"תקון".¹⁰³

לאור הביקוש והצורך שחש הציבור הדתי בארץ ובחוץ לארץ ב"תקון" זה, הדפיס הרב נריה, בשנת תשכ"ב (1962), מהדורה שלישית מורחבת ומשופרת. הפעם הופיעה בתחילתו ההסכמה של הרב הרצוג [שנפטר בי"ט בתמוז תשי"ט (1959)], הסכמה זו ניתנה כבר בכ"ג בניסן תשט"ו (1955), בה הוא הבהיר:

בנס זה שאירע לכלל ישראל - אף לאחינו שבחוץ לארץ - שהורם כבוד ישראל בעיני העמים, ושהפית תקוה חדשה בלבם של ישראל בגולה אחרי השואה האיומה, ושממילא הביא לידי חיזוק האמונה, ושהכין מקלט לאומה כולה עד שלא יבוא המשיח - אם ח"ו יארעו רדיפות לחלק מהאומה בכל מקום שהוא - הכל יודו שראוי לקבוע, יום זיכרון לחיזוק האמונה, שזוהי באמת **אתחלתא דגאולה**. אבל צריך בכל זאת להיזהר לא להפריז על המידה. **הליקוטים יפים ונחמדים עד להפליא** [הדגשות שלי - ש.כ.].

הלל ביום העצמאות, **התורה והמדינה**, ד (תשי"ב), עמ' רכב-רמ [=בצומת התורה והמדינה, ג, ירושלים תשנ"א, עמ' 101]. כבר לקראת יום העצמאות השני, במאמרו 'ליום תקומתנו', **הצפה**, ד' באייר תשי"י, הסביר הרב נריה: התערבות של תחושת ראשית הגאולה, ומאידך גיסא יאוש ואכזבה מהמתרחש במדינה, היא שמעכבת את גדולי התורה מלקבוע את הצורה הסופית של יום שמחה זה, ואין תקנת חכמים יכולה להשתנות חדשים לבקרים בהתאם למצב הרוח.

¹⁰² ארכיון הרבנות הראשית, תיק "יום העצמאות". יום קודם, שלח הרב נריה מכתב לרב הרצוג בהזכירו את מכתבו הנ"ל, ואת הצורך לחזק את הסכמתו לאמירת **חצי הלל** ורק ביום. כן נימק שם הלכתית את דעתו - ניתן לדחות את תענית בה"ב החלה ביום העצמאות כפי שכתב ב"תקון" (ארכיון הרב הרצוג, תיק "יום העצמאות"). וראה: הנ"ל, שנה בשנה, תשכ"ז, עמ' 111-112 [=צניף מלוכה, שם, עמ' 110-111].

¹⁰³ בין המעירים היה גם הרב הראשי של חיפה, הרב יהושע קניאל, במכתב לרבנות הראשית מ' באייר תשי"ז (1957) (ארכיון הרבנות הראשית). בי"ט באדר ב' תשי"ז (1957) כתב הרב נריה למוזכיר הכללי של הרבנות הראשית: "הופיע 'תקון יום העצמאות'... שהיה יכול לתרום הרבה לקביעת אפיו של היום בבתי-כנסת, אילו הי' נקבע ע"י הרבנות הראשית כסדר קבוע ומחייב, ושלא תהי' תורת כל אחד בידו... הי' רצוי שלכהפ"ח בערים הראשיות תסדר הרבנות הראשית באמצעות הרבנים את סדר התפילות בבתי הכנסת הגדולים והרשמיים, בהתאם למה שפורסם - עפ"י הרבנים הראשיים שליט"א ובהסכמתם - בתקון הנ"ל, והכל על מקומו הי' בא לשלום" (גנוך המדינה, 8578/3). בישיבה משותפת, בכ"ב בכסלו תשי"ח (1957), החליטו הרבנים הראשיים, הרב הרצוג והרב נסים, להודיע לסוכנות היהודית, זו שהדפיסה את ה"תקון", שאין להכניס בו שינויים (ארכיון הרבנות הראשית). למרות שההוראה לומר הלל שלם, ולא חצי, לא שונתה, עדיין בכ"ג בחשוון תשכ"ב (1961), בתשובה לשאלה, כתב המזכיר הראשי של הרבנות הראשית: הרבנים הראשיים הסכימו לאמירת חצי הלל, לאור הנימוקים שהעלה הרב נריה ב"תקון" ובמכתבו אליהם! שם.

הרב הרצוג לא התייחס בדבריו הנ"ל, ולו ברמז, לשינוי באמירת ההלל, משלם לחצי! גם במהדורה זו ההוראה היא: לומר בתפילת שחרית חצי הלל [ללא ברכה לפניו - ש.כ.], אך הפעם הסיום הוא: "יהללך... ברוך מלך מהולל בתשבחות".¹⁰⁴ כאן לראשונה מדגיש הרב הרצוג, שהנס שאירע בארץ ישראל במלחמת השחרור שבגינו נתקן יום העצמאות, שייך גם ליהודי הגולה, מכאן שגם עליהם להודות ולהלל ביום זה.

6. שנת העשור: תזמורת, תספורת ונישואין - תשי"ח (1958)

שנת העשור למדינת ישראל היתה הזדמנות פז עבור הרבנות הראשית להכריע בשאלות הלכתיות הקשורות במנהגי יום העצמאות, שמזה 10 שנים היוו כר נרחב לדיונים הלכתיים בין פוסקי ההלכה ולוויכוחים בציבור הדתי. כעת כבר ניתן היה לעמוד על ערכו הרוחני של היום, מתוך מבט מעמיק על הישגיה וכישלונותיה הרוחניים והגשמיים של המדינה בעשור הראשון לקיומה. בכ"ד באלול תשי"ג (1953) נפטר הרב עוזיאל, ובכ"ט בשבט תשט"ו (1955) נבחר מחליפו, הרב יצחק נסים.

בישיבת מועצת הרבנות הראשית, בי"ז בכסלו תשי"ח (1957), מסר מנכ"ל משרד הדתות, ד"ר ש"ז כהנא, לחבריה על כוונת הממשלה לקיים חגיגה גדולה ביום העצמאות של שנת העשור להקמת המדינה, וביקש את התייחסותם לתוכניות שכבר הוצעו.¹⁰⁵ בתגובה אמר **הרב הרצוג**: הרב משולם ראטה כבר כתב בספרו,¹⁰⁶ שמותר לומר הלל בברכה ולברך ברכת "שהחיינו" ביום העצמאות. הוא הציע להקים ועדה שתדון בכך. **הרב איסר יהודה אונטרמן**, רבה הראשי של תל-אביב, מסר, שרבים פנו אליו בשאלה: האם מותר להתחתן ביום זה? הראשון לציון, **הרב יצחק נסים**, השיב לו, שבתשובה לשאלה שהופנתה אליו מחוץ לארץ, הוא התיר זאת על פי הפסק של הרב חיים פאלג'י, שמותר להסתפר ביום בו נעשה נס.¹⁰⁷ אף אחד באותה ישיבה לא הביע הסתייגות מהיתר זה [ראה על כך להלן - סעיף 2]. בישיבה זו הוחלט: הרבנים הראשיים ימנו ועדה שתברר את הבעיות ההלכתיות הקשורות ביום העצמאות.¹⁰⁸

בכ"ב בכסלו, נפגשו הרבנים הראשיים לדיון בהקמת ועדה זו, וקבעו:

1. מי שרוצה להחמיר בעניין תענית בה"ב החלה ביום העצמאות, יש לו על מי לסמוך [ראה על כך לעיל - סעיף ד].
2. אין שינויים ב"תקון יום העצמאות" [שהדפיס הרב מ"צ נריה בשנת תשט"ז (1956), ראה על כך לעיל - סעיף ב/5].

¹⁰⁴. במהדורת תשט"ו הסיום: "הודו לה' כי טוב, כי לעולם חסדו" [בלי "יהללך" וכו'], כפי שהחליטה מועצת הרבנות הראשית בי"ז באדר ב' תשי"א (1951). לעומת זאת, במהדורת תשט"ז הסיום: עם "יהללך" אך ללא הברכה בסוף! בשנת תשל"ח (1978), לכבוד שנת ה-30 למדינה, יצא ה"תקון" במהדורה רביעית, מורחבת ומהודרת, בעברית ובאנגלית, עבור הקהילות היהודיות בחוץ לארץ.

¹⁰⁵. גנוז המדינה, 254-8579; ארכיון "יד הרב נסים", תיק ד-1.

¹⁰⁶. שו"ת קול מבשר א', ירושלים תשל"ג, סי' כא.

¹⁰⁷. בספרו מועד לכל חי, סי' ו, דף לו, ב.

¹⁰⁸. בישיבת הרבנים הראשיים בכ"ט באייר תשי"ז (1957) התנגד הרב נסים להקמת ועדה לקביעת סדרי התפילות והחגיגות ללא הצטרפות הרב מ"צ נריה יצטרף. חברי הוועדה היו: הרב א"י אונטרמן, הרב מ' קפלן, הרב מ"צ נריה, הרב א' בר-שאו, הרב ה' ברוקנטל והרב ב"צ פירר, ארכיון הרבנות הראשית.

3. אין לרבנות הראשית הצעות מיוחדות לשנת העשור למדינה.
 4. לשאלה שהגיעה במברק מיוהנסבורג יש להשיב - מותר להקל בתספורת ובתזמורת ביום העצמאות, וזאת על יסוד היתרו של הרב חיים פאלג' [שנזכר לעיל].¹⁰⁹

הרבנים הראשיים נפגשו שוב בב' בטבת, ואישרו את נוסח תפילת "יזכור" לחללי צה"ל, שחיבר הרב הראשי לצה"ל הרב שלמה גורן. כן הוחלט לבקש מ"ועדת שנת העשור" - שעל "מטבע העשור" תוטבע המילה "סלע", כך, שאם ערכה יהיה 20 גרם כסף נקי היא תקבל ערך דתי, ויהיה ניתן ב-5 מטבעות כאלה לקיים פדיון הבן.¹¹⁰

בישיבת מועצת הרבנות הראשית, בכ"ב בשבט, נדונה שאלת גבאי בית הכנסת "ישרון" בירושלים - האם מותר בליל יום העצמאות, במעמד מיוחד לכבוד שנת העשור, שבו ישתתף גם נשיא המדינה, להוציא ספר תורה ולקרוא בו [בפרשיות ההבטחה] עם ברכות, או פרק בנביא. הוחלט להשיב להם: יש לקרוא את פסוקי התורה מתוך חומש, ואת הפסוקים מהנביא מתוך ספר הפטרות הכתוב על קלף. לשאלת המועצה האזורית חבל יבנה - האם מותר לערוך את "חגיגת העשור" בז' באייר? - ניתנה התשובה: סדר התפילות ליום העצמאות, שנקבע בעבר על ידי הרבנות הראשית, זמנו קבוע ואין לדחותו. עניינים אחרים שאינם קשורים באותו הסדר, נתון הדבר לשיקול דעת המארגנים.¹¹¹

עיון בסדר "התפילות וההודיות" שהוציא משרד הדתות בשנה זו - תשי"ח (1958) [וכן בשנים שלאחר מכן] - מלמד שלא היו בו חידושים ולא שונה בו דבר, נאמר הלל שלם ללא ברכה ואין כל זכר לברכת "שהחיינו".¹¹²

7. תזמורת ומסיבה

הזכרנו לעיל, שבשנת העשור הרבנים הראשיים התיירו להביא תזמורת למסיבת יום העצמאות, לאלו שרצו לבטא ביתר תוקף את שמחתם ביום זה. האם היה בכך משום חידוש? כבר בשנה הראשונה, בישיבת מועצת הרבנות הראשית בי"ח בניסן תש"ט (1949), הוחלט לומר לאלו שישאלו באופן ישיר, שהדבר מותר, למרות שנהוג להימנע מכך בימי ספירת העומר.¹¹³ היתר זה לא התפרסם בהודעה הרשמית לציבור. בישיבת

¹⁰⁹ מפרוטוקול הישיבה, ארכיון "יד הרב נסים", תיק ד-1.

¹¹⁰ ארכיון הרבנות הראשית, תיק תשי"ז-תשי"ט. מכתב מזכיר הרבנות הראשית ל"ועדת העשור", נמצא בגנוז המדינה, 8577/24.

¹¹¹ ארכיון הרבנות הראשית, תיק תש"ט-תשכ"ו. כבר בד' בניסן תש"ט (1956), הודיעה הרבנות הראשית להנהלת בית כנסת "ישרון" - שהיא מתנגדת למה שהונהג שם: אמירת "יעלה ויבוא", הלל בברכה וקריאה בתורה ובנביא בברכות (ארכיון הרבנות הראשית, תיק "יום העצמאות").

¹¹² הרב נסים סיפר מספר פעמים, שהיה בדעתו של הרב הרצוג להכריז שיש לומר הלל בברכה וברכת "שהחיינו", אך הוא נמנע מכך בגלל לחץ מחוגים קיצוניים - ראה: א' יעיר, 'מחזור יום העצמאות', עמודים, 278 (אדר תשכ"ט), עמ' 191; הנ"ל, 'האם חדש אסור מן התורה?', דעות, לו (אביב תשכ"ט), עמ' 123. מנהל לשכת הרב נסים כתב למערכת עמודים, שהרב לא אמר כך לשום אדם, וביקשה לתקן ידיעה זו [לא מצאתי את התיקון]. במכתב מט' באייר תשכ"ט (1969), הסביר הרב נסים מדוע מועצת הרבנות הראשית הורתה בעבר פה אחד, לומר הלל לא ברכה: אין אנו רשאים להוסיף ברכות על מה שתיקנו אנשי כנסת הגדולה (ארכיון "יד הרב נסים", תיק 21).

¹¹³ ארכיון הרבנות הראשית, תיק "יום העצמאות". לעומת זאת, סיפר הרב עמנואל יעקובוביץ: בהיותו בשנת תש"ט (1949) רבה של אירגל, השיב הרב הרצוג לשאלתו: "אסור לדחות את האבלות של ספירת העומר מפני שמחת יום העצמאות, ואין להתיר נגינת תזמורת!" בהגיעו ללונדון בשנת תשכ"ז (1967), כרבה הראשי של בריטניה, היה מקובל שם לחגוג את היום בלוי תזמורת,

המועצה בכ"ז באדר ב' תשי"א (1951) הוחלט שלא להוסיף ריקודים לסדר היום ומנהגיו.¹¹⁴ בל' בניסן באותה שנה, השיב מזכיר הרבנות הראשית לשאלה שהופנתה אליו: "מטעמי הלכה הותרה רק תזמורת ביום העצמאות".¹¹⁵

בתשובה מה' באדר ב' תשי"ד (1954) לרבה של ליברפול הזכיר הרב אונטרמן, רבה הראשי של תל-אביב, החלטה זו בקשר לתזמורת, וחזק היתר זה, למרות שהמצב הרוחני במדינה לא היה משביע רצון כלל. לדעתו, יש להלחם בתמידות על חיזוק הדת במדינה, ואין להתייאש, כי גם בימי עזרא הסופר המצב הרוחני היה כך. הוא הביע את אמונתו התקיפה שהמצב ישתפר, ועם ישראל ישוב לדרך היהדות הנאמנה. חשובה מאוד הערתו בסוף מכתבו:

גם בעיר בני-ברק, אשר הרוב המכריע של יושביה שומרי תורה ומצווה, סידר ראש העיר ר' יצחק גרשטנקורן הי"ו תזמורת בעיר ביום העצמאות, ומצווה לשמוח ביום זה להלל לד' על חסדו!¹¹⁶

8. תספורת וגילוח

לקראת יום העצמאות תשי"ז (1957) נשאל הרב נסים על ידי רבנים מצפון אפריקה ואברכי ישיבות בירושלים - האם מותר להסתפר ביום זה, למרות שהוא חל בימי ספירת העומר? הרב נסים התיר זאת, בהסתמכו על הרב חיים פלאג', שפסק¹¹⁷ שמותר להסתפר ביום שנעשה בו נס.¹¹⁸ מאז רבים סמכו על היתר זה. אך לא כך היו פני הדברים בשנים הראשונות, כאשר ביוזמת הרב הרצוג והרב עוזיאל נקבעו ההנחיות הראשונות ליום זה. במכתב תשובה מא' בסיון תשי"י (1950), לרבה הראשי של ג'רבא, הרב ר"ח חויתה הכהן, הבהיר הרב עוזיאל את הסיבה שהם אסרו את התספורת ביום העצמאות: לא התרנו תספורת ביום זה, הואיל ואין דינו כיום טוב שהתגלחת מחוייבת בו, משום שלא יכנס לרגל כשהוא מנוול, הלכך אין צריך להתיר התגלחת ביום

והוא קיבל את מנהג המקום, ראה: מ' ששר, הרב הלורד, ירושלים 1996, עמ' 201-202.

¹¹⁴ ארכיון הרבנות הראשית, תיק תשי"א.

¹¹⁵ ארכיון הרבנות הראשית, תיק "יום העצמאות". תשובה דומה נשלחה, בכ"ז בניסן תשי"ב (1952), לחבר ההנהלה הארצית של "בני-עקיבא", הרב חיים דרוקמן, שם.

¹¹⁶ התשובה נדפסה בספרו שו"ת שבט מיהודה, ירושלים תשנ"ג, סי' נח. לגבי עצם המסיבות ביום זה, השיבה מזכירות הרבנות הראשית, בי"ט בכסלו תשכ"ב (1961), לשאלת סגן נשיא הפדרציה הציונית באוסטרליה וניו-זילנד, בהסתמך על "תקון יום העצמאות" שערך הרב מ"צ נריה: את ההגיגות אפשר לערוך מערב יום העצמאות ועד ערוב היום, ולא במוצאי היום (ארכיון "יד הרב נסים", תיק 21).

¹¹⁷ בספרו מועד לכל חי, סי' ו, דף לו, ב. כבר בכ"ח בניסן תשט"ו (1955), לקראת יום העצמאות הראשון מאז היבחרו לרב ראשי, נשאל הרב נסים מרב מברלין, האם מותר להסתפר ביום זה? אז הרב נסים נטה להחמיר. תשובתו היתה: א. יש להקל לאברכים שיש להם עסק עם גויים להסתפר ביום העצמאות, רק אם הימנעות מכך תגרום להם הפסד או נזק, וזאת על ידי התרה; ב. ראוי להניא בחורים מבני-עקיבא מלהסתפר ביום זה, רק אם הוראה זו תגרום להם להימנע מלציית לרבנים בעניינים חמורים יותר, יש להקל להם על ידי התרה (ארכיון "יד רב נסים", תיק 21).

¹¹⁸ מעריב, ו' באייר תשי"ז. במכתבים מכ"ט מר חשון תש"ן (1989) ומי' באלול תשנ"א (1991) ציין הרב הראשי הרב אברהם שפירא, שנימוקו של הרב נסים להיתר זה, הוא: להסתפר ביום העצמאות אינו גרוע מסנדק הרשאי להסתפר ביום הברית [ראה: משנה ברורה תצג, יב - ש.כ.]. רבה של קרית ארבע, הרב ד' ליאור, מסר לי, שגם ראש ישיבת "מרכז הרב", הרב צ"י קוק, הסתמך על נימוק זה.

לגבי גילוח הזקן - רבים, שנהגו שלא להתגלח בימי ספירת העומר, הרגישו שלא בנוח באי גילוח הזקן ביום העצמאות, יום חג והלל, דבר שכמובן בולט ברשות הרבים. כבר בכ"ז בניסן תשי"ב (1952), הפנה חבר ההנהלה הארצית של בני-עקיבא, הרב חיים דרוקמן, שאלה לרבנות הראשית - האם מותר להתגלח ביום העצמאות? תשובת המזכיר הראשי של הרבנות הראשית, מיום כ"ח בניסן, היתה: "מטעמי הלכה, לא הותרו בחג העצמאות מכל הדברים האסורים בימי הספירה כי אם תזמורת בלבד!"¹²⁰ רק בשנת תשי"ח (1958) פרסם הרב נסים את היתרו הנ"ל, שכלל גם גילוח, ואכן רבים הסתמכו עליו.¹²¹

לא הכל השתכנעו לנהוג על פי היתר זה, והיה ניתן לראות בבית הכנסת בתפילת ערבית החגיגית כאלו שהתגלחו וכאלו שנמנעו מכך.

¹¹⁹. אור תורה, קנו (אייר תשמ"א), סי' עד, עמ' שסז; ר"מ אלחרר, ענק התורה ואוהב ציון, ירושלים תשנ"ח, עמ' 47 [=מכמני עוזיאל, ח"ה, עמ' תרכא]. לאחר שהתפרסם היתרו של הרב נסים, שלח הרב ב"צ כהן מלוב שאלה לרב חיים הכהן [שבינתיים כבר עלה לארץ] ה' האם נכונה הידיעה שהתפרסמה בעיתון "אומר" בדבר היתרו הנ"ל של הרב נסים? הרב הכהן השיב: שגם הוא ראה ידיעה זו, וגם הוא הפנה שאלה דומה לרב עובדיה הדאיה. תשובתו היתה: הידיעה נכונה, אך לדעתו יש להורות כרב עוזיאל, שאסר גילוח ונישואין [התשובה נדפסה בספרו: שו"ת ישכיל עבדי ו, ירושלים תשי"ט, או"ח סי' י, סע' ב ס"ק ז-ח]. הרב הכהן סיים: "העושה כדעת הרב נסים הי"ו אין למחות בו, והירא את דבר ה' יחוש לעצמו", ראה בספרו של רב"צ כהן, שו"ת שערי ציון, אשקלון תשד"ס, סי' לה. הרב י' ברדע, הביא בספרו [שו"ת יצחק ירנן ב, תל-אביב תשד"ס, סי' כז] את תשובת הרב עוזיאל ואת כל ההתכתבות הנ"ל, והוסיף, שגם חותנו, הרב מ' מצליח [בעל שו"ת איש מצליח], ורבו, הרב ח' הכהן [הנזכר לעיל], סברו כרב עוזיאל [וכן סברו: הרב מ' מימון, שו"ת הלכה למשה, סי' כט; הרב א' כהן, ילקוט אברך, רמלה תשנ"ד, עמ' קנד; שם, רמלה תש"ס, עמ' רי"ד]. ובעצמו סיכם: "מי שנהג להקל על סמך דברי הגר"י נסים, לא נוכל למחות בידו, והבא לשאול מורין לו לאסור".

¹²⁰. ארכיון הרבנות הראשית, תיק "יום העצמאות". מו"ר הרב חיים דרוקמן מסר לי: לאחר זמן, כשהתקבלה מהרבנות הראשית תשובה לשאלה נוספת - שהיא אינה נזקקת לשאלות של יחידים, לכן יש לפנות לרבנות המקומית - הוא הפנה את השאלה לרב שכון ה' בכני-ברק, הרב נ"צ פרידמן. בתשובה הלכתית מנומקת הוא פסק להיתר. פסק זה הובא לעיונו של הרב א"י אונטרמן, שסמך את ידיו עליו, באומרו: "הדברים נכונים וצודקים מאוד". רק אז הוציא הרב דרוקמן חוזר לכל סניפי בני-עקיבא בארץ, בדבר ההיתר להתגלח לכבוד יום העצמאות. הרב ש' גילת [גול], תלמיד ישיבת "מרכז הרב" באותם הימים, מסר לי, שהוא שאל את הרב הרצוג: האם מותר להתגלח ביום זה? תשובתו היתה: מותר! מדברי ראש ישיבת "מרכז הרב" הרב צ"י קוק, ניתן להבין שהוא גער בתלמידים שבאו לתפילה בליל החג לא מגולחים, וזאת, בבחינת "הכרת פניהם ענתה בם", שיחות הרב צבי יהודה: מדינת ישראל, עמ' 4. שמעתי מאחד מהמקורבים לרב ש' ישראלי, שהוא סבר שאין להתגלח, אך לשואלים השיב: "מי שמרגיש מספיק שמחה - שיתגלח".

¹²¹. לאחר שנים, בסיום הודעתו של הרב הראשי, הרב ש' גורן, בשם הרבנות הראשית, על סדר התפילות ביום העצמאות, הופיעה הערה: בהתאם לפסק הלכה שנקבע בזמנו בהסכמת הרב הראשי של עיה"ק ירושלים, הגאון הגדול המנוח הרב ר' צבי פסח פרנק זצ"ל, מותר לספר את הזקן ביום העצמאות, הצפה, ד' באייר תשל"ו, ואחר כך בא' באייר תשל"ז; ג' באייר תשל"ח; ד' באייר תש"ס; ד' באייר תשמ"ב. בהצפה, בד' באייר תשמ"א, יש הוספות: "...בהסכמת גאוני ישראל נוחי נפש" וכו', וכן ההיתר להתגלח בליל וביום חמישי וביום שישי לכבוד שבת, מאחר ובאותה שנה יום העצמאות חל בשבת והוקדם ליום חמישי. לאחר שההיתר להתגלח התפרסם בפעם הראשונה, מיד יצאו עליו עוררין, שניסו להכחיש שהרב פראנק התיר דבר זה, ראה: מעריב, ז' באייר תשל"ו. ראש לשכתו של הרב גורן שלח מכתב, ב"ח בסיון, למערכת העיתון, ובו הבהיר את כל העניין וגם את הביטוי ב"זמנו": לקראת יום העצמאות הראשון, בשנת תש"ט (1949), שאל הרב גורן, שהיה אז הרב הראשי לצה"ל את הרב פראנק, אם הוא מתיר לו לפרסם בפקודות מטכ"ל שמותר להסתפר ולהוריד את הזקן ביום העצמאות? הרב פראנק השיב: לא רק לחיילים מותר אלא לכל ישראל. ואכן, היתר זה התפרסם בפקודת מטכ"ל מס' 340207 סע' 2. ממכתב, מכ"ח בניסן תשי"ח (1958), שכתב קצין לשכה בשם הרב גורן, מתברר פרט חשוב נוסף: ההיתר לחיילים ניתן "תוך הסכמה מפורשת של חברי הרבנות הראשית לישראל, ביניהם הרב פרנק מירושלים", ארכיון הרב גורן, תיק יום העצמאות.

גולת הכותרת של שנה זו היתה פסיקתו של הרב נסים לגבי נישואין ביום העצמאות. בחודש סיון תשי"ז (1957) נשאל הרב נסים על ידי רב מבלגיה - מדוע הרבנות הראשית לא תתיר נישואין ביום זה, הרי מנהגי האבלות בימי הספירה לא הוזכרו בתלמוד? ארבעה חודשים חקר ולמד הרב נסים נושא זה, ובחודש אלול הוא שלח לו את תשובתו. מסקנת המחקר היתה: ביום בו נעשה נס ושמחה, כמו ביום העצמאות, מותר להינשא ולהסתפר, ויש בכוחו של יום זה לדחות את האבלות של ימי הספירה, שהיא רק מנהג. העובדה שעדיין לא באה הגאולה הרוחנית והנהגת המדינה לא נוהגת על פי עיקרי היהדות, אין בה כדי להעבי על שמחת התקומה, כי הליקויים במדינה עשויים לחלוף.¹²² את תשובתו זו הוא שלח לרבנים בארץ ובחוץ לארץ. פסק זה התפרסם ברבים לקראת יום העצמאות תשי"ח (1958), והיה לו הד רב בעיתונות ובציבור בארץ ובתפוצות.¹²³

כשנודע היתר זה ברבים, נמסר ממזכירות הרבנות הראשית: "בפני הרבנות הראשית לא הועלה רשמית עניין סידור נישואין ביום חג העצמאות, ופסק זה הוא על דעת הרב נסים בלבד, והוא אינו מחייב את הרבנות הראשית כולה!"¹²⁴ לעיל הזכרנו, שכבר בישיבת מועצת הרבנות הראשית, בי"ז בכסלו תשי"ח (1957), הזכיר הרב נסים את היתרו זה, ואף אחד מהמשתתפים בה לא מחה על כך! לא מצאתי התייחסות מפורשת של הרב הרצוג לפסק זה. הנימוק שנתנה הרבנות הראשית עצמה, בשנה הראשונה שנת תש"ט (1949), לאי מתן היתר להינשא ביום זה, היה: הימצאות ירושלים העתיקה תחת שלטון זר, לכן השמחה אינה שלימה.¹²⁵

אחד העיתונאים הגיב לפסק מהפכני זה:

ירשם גם דבר זה כאחד מהישגי העשור הראשון, צעד חשוב לקראת הפיכתו של יום העצמאות ליום חג ומועד של עם ישראל, שכבר כיום יש בכוחו לבטל ולעקור מנהגי אבלות שקודשו והשתרשו במשך דורות רבים!¹²⁶

¹²² ראה: ר"י נסים, 'נישואין ותספורת ביום העצמאות', עלי עשור, ירושלים תשי"ח, עמ' טז-כא [= סיני, מג (ניסן-אדר תשי"ח)], עמ' טז-כא; אור המזרח, כא (טבת תשי"ט), עמ' 3-8; שו"ת יין הטוב, ב, ירושלים תשל"ט, או"ח סי' יא; ר"ש פדרבוש (עורך), תורה ומלוכה, ירושלים תשכ"א, עמ' 170-175; עין בעין, 18 (י"ב באדר תשי"ח), עמ' 5-6.

¹²³ ידיעות אחרונות ומעריב ל' בניסן תשי"ח; הארץ וחרות, א' באדר תשי"ח. רבים פנו ללשכת הרב נסים, בשנה זו וגם בשנים הבאות, כדי לברר אם ידיעה זו נכונה וכיצד יש לנהוג; התשובה לכולם היתה - אכן הידיעה נכונה (ארכיון "יד הרב נסים", תיק 21; דגלנו, סיון תשי"ח). לכן תמוה מה שנכתב בשערים, י"ב באדר תשי"ח, כאילו אלו שנהגו להיתר, סילפו את דברי הרב נסים. מאידך גיסא, הגיעו אל הרב נסים מכתבים מרבנים בארה"ב, בהם דווח לו, שהיתרו זה גרם לרושם רע בעולם הרבנים והישיבות (ארכיון הנ"ל, שם). וראה: ר"י אבן ספיר, 'איסור נישואין ותספורת בימי הספירה', הקול, ל' בניסן תשי"ט.

¹²⁴ מעריב והארץ שם; המודיע, א' באדר תשי"ח.

¹²⁵ הצפה, כ"ג בניסן תש"ט. הרב עוזיאל, במכתב תשובה לנציג בני-עקיבא באלג'יריה, מכ"ו באדר תשי"י (1950), נימק זאת כך: "לא התרנו נישואין ביום זה, הואיל והזמן הוא קרוב ליום ל"ג בעומר שהוא מותר בנשואין" (גנה"מ, פ/887/2). רבה הראשי של תל-אביב, הרב א"י אונטרמן, גילה לאחר שנים, שהסיבה שבגללה בשנה הראשונה הרבנות הראשית לא התירה נישואין ביום זה [למרות שבתחילה חשבו להתיר זאת], היתה הרצון למנוע מחלוקת במשפחות, שבהן קרובים היו נמנעים מלהשתתף בחתונה שנקבעה לימי הספירה. והוסיף, שה"חזון איש" התנגד לכך מכמה נימוקים, וכדי להימנע ממחלוקת נמנעה הרבנות הראשית מלהתיר זאת, ראה בספרו: שו"ת שבט מיהודה, ב, ירושלים תשנ"ג, סי' ס.

¹²⁶ מ' ברש, ידיעות אחרונות, שם. לעומתו, בעיתון הבקר, מו' באדר תשי"ח, היה מי שראה בהיתר זה חילול יום טוב, כי לא יתכן לבזבז את יום השמחה הכללית של האומה בשמחות פרטיות.

שנה לאחר מכן, ביום העצמאות תשי"ט (1959), נערכה חתונה בירושלים על פי היתר זה על ידי הרב נתן רענן קוק, ראש ישיבת "מרכז הרב" וחתנו של הראי"ה קוק. תעודת הנישואין אושרה על ידי הרב צבי פסח פראנק, רבה הראשי של ירושלים וחבר מועצת הרבנות הראשית. גם הפעם כתב אותו עיתונאי הנזכר לעיל, כותרת רבת משמעות לידיעה זו: "לראשונה מאז ימי רבי עקיבא, נערכו נישואין ראשונים בימי הספירה הודות ליום העצמאות!"¹²⁷ לשאלת רבנים רבים מחוץ לארץ הורה הרב נסים - היתר זה חל גם בגולה כי יהודי ישראל והתפוצות הם עם אחד, ויום העצמאות הוא גם יום שמחה לבני הגולה.¹²⁸ ההיתר של הרב נסים לגבי נישואין, לא התקבל בציבור הרחב.¹²⁹

ג. הפלא הגדול

לקראת שנת העשור, בכ"ז באלול תשי"ז (1957), פרסמו הרבנים הראשיים מנשר מיוחד, שבו הם הגדירו את תקומת המדינה: "אחד החזיונות המופלאים בתולדות עמנו ובדברי ימי עולם". יחד עם זאת, הם הבהירו, שתאריך זה "מחייבנו לסכם ולחקור את העבר, לדאוג להווה ולצפות לעתיד".¹³⁰ בערב החג של שנת העשור התפרסמה בעיתונות ברכתו של הרב הרצוג למדינה, צה"ל ולכל בית ישראל. בפתיחת דבריו הוא חזר והדגיש, שהקמת מדינת ישראל, "הפלא הגדול הזה, הוא יותר מאתחלתא דגאולת ישראל". וסיים: "...הנני תפילה לצור ישראל מושיעו וגואלו: אלקי ישראל, אלקי כל בשר, שלח ישועתך למדינתנו הרכה בת העשר." כמו כן הוא פרסם בעיתוני החוץ דברי ברכה לכל עמי תבל.¹³¹ בליל החג חולק לראשונה פרס ישראל, הרב הרצוג קיבל את הפרס לספרות תורנית. הוא עצמו לא השתתף בטקס מפאת מחלתו, אבל נאמו החשוב הוקרא שם.¹³²

מאורע חשוב בחייה של הרבנות הראשית התרחש דווקא בשנה זו. בל"ג בעומר, בטקס רב רושם, נחנך בירושלים בית הרבנות הראשית לישראל - "היכל שלמה" - שהרב הרצוג היה היוזם והדוחף לבנייתו. לקראת הטקס התפרסם אלבום תמונות על חיי הדת במדינת ישראל. בדברי הברכה שכתב הרב הרצוג בהקדמה לאלבום, ניתן לראות סיכום נאות לפועלו ולהשקפת עולמו ביחס לתקומת מדינת ישראל, ולתרומתו המכרעת והייחודית לעיצוב דמותו של יום העצמאות. הרבה בזכותו, קיבל יום זה מימד רוחני-דתי הקיים עד עצם היום הזה, המקרין גם על אופי המדינה בחיי החולין שלה:

מדינת ישראל - חדשה היא וצעירה לימים, בת עשר שנים בלבד, והשנה אנו חוגגים את חג העשור לתקומתה ולקיומה. **דורנו זה שבימיו קמה בחסדי ה' מדינת ישראל, ראשית צמיחת גאולתנו, זכה למה שלא זכו דורות רבים וגדולים בישראל, דורות של גאונים אדירים וצדיקי-עליון, חולמים ולוחמים לפדות ולגאולה. "מאת ה' היתה זאת, היא נפלאות בעינינו"**

¹²⁷ מ' ברש, ידיעות אחרונות, ו' באייר תשי"ט; מעריב, שם.

¹²⁸ מעריב, ידיעות אחרונות, שם; ומכתבי תשובה מח' בכסלו תש"ך (1959) ו' בתשרי תשכ"ד (1963), ארכיון "יד הרב נסים", תיק 21.

¹²⁹ ראה: ר"נ וקסמן, 'בענין נישואין ביום העצמאות', הפרדס, נט/ח (אייר תשמ"ה), עמ' 18-19.

¹³⁰ ארכיון הרב הרצוג.

¹³¹ הצפה, שערים, ג' באייר תשי"ח; ארכיון הרב הרצוג - תיק יום העצמאות.

¹³² הצפה, ז' באייר תשי"ח; נאום לכל עת, תל-אביב 1993, עמ' 322-323.

[הדגשה שלי, ש.כ.]. לפיכך, כל אדם בישראל בדור זה מחויב להיות בונה, להשתתף בבניין הגדול, ההיסטורי הזה של מדינת ישראל, שהוא עדיין בשלביו הראשונים. רק בכוחם של שלום ואחדות אפשר יהיה למלא את המשימה האדירה ולבנות את הבניין הענקי הזה, ואלה יושגו ויוגשמו אך ורק בעזרתו של הגורם הגדול והמכריע, שהוא מלכד את עם ישראל כולו, בעבר ובהווה, בארץ ובתפוצות, לאומה חזקה ומאוחדת, הלא היא התורה והחיים הדתיים, ששמרו על ישראל בכל נדודי גלותו ובזכותם הגענו עד היום, לחזות בהחייאת עצמאות ישראל ושרק בזכותם ארץ ישראל היא לנו נחלת עולמים.¹³³

¹³³ וראה: בספרו: (א' ורהפטיג - עורך), תחוקה לישראל על פי התורה, ג, ירושלים תשמ"ט, עמ' 254-257 [=סיני, מג (ניסן-אלול תשי"ח), עמ' יג-טז].